

MEZOLITICUL DE LA ERBICENI ȘI RIPICENI-IZVOR, EXPRESIE A TARDENOASIANULUI NORD-VEST PONTIC

DE

ALEXANDRU PĂUNESCU

Pe teritoriul Moldovei, îndeosebi în zona cuprinsă între Siret și Prut, s-au descoperit, în ultimele două decenii, atât prin cercetări de suprafață cit și prin săpături, un număr de circa 15 așezări atribuite, pe baza materialului litic, culturii tardenoasiene de tip nord-vest pontic.

Prin conținutul lor cultural aceste stațiuni sînt identice sau aproape identice celor descoperite într-un întins spațiu cuprins între bazinele Dunării inferioare, Siretului și Niprului și pe care arheologii sovietici le încadrează într-o etapă aparținînd mezoliticului tîrziu.

În lucrarea de față ne vom ocupa mai întîi de două din cele mai importante așezări cunoscute pînă acum pe teritoriul Moldovei (Erbiceni — jud. Iași și Ripiceni-Izvor, jud. Botoșani), rămînînd ca la sfîrșit să schițăm, pe temeiul datelor de care dispunem, cadrul istoric în care au evoluat aceste populații de vînători și culegători preneolitici în marile spațiu amintit.

ERBICENI

Așezarea tardenoasiană din punctul *Sub Budăi în fînațul de peșes* se află la circa 2,400 km vest de halta C.F.R.-Erbiceni.

Ea a fost descoperită de către N. Zaharia în anul 1953 cu ocazia cercetărilor de teren întreprinse pe traseul unui șanț (canal de drenaj) care străbătea șesul Bahluiului paralel cu calea ferată, pornind din dreptul podului de fier de peste riu pînă spre halta C.F.R.-Spinoasa. Cu această ocazie s-au cules din pămîntul de asvirlitură unele piese microlitice de silex (lamele, cîteva trapeze, așchii, spărturi)¹. În anul 1960 autorul acestor rînduri efectuează cîteva sondaje, ca, în anii următori (1961—1962) să întreprindă săpături mai largi, care mai apoi au fost reluate (în 1980—1981) după o întrerupere de două decenii² (fig. 1).

Din punct de vedere geografic așezarea de care ne ocupăm este situată în plină Cîmpie a Moldovei (subunitate geomorfologică a Podișului Moldovenesc cunoscută și sub numele de Cîmpia Jijiei sau Depresiunea

¹ N. Zaharia, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 289 (XI, 6) ; Idem, ArhMold, 1, 1961, p. 28 și 30, pl. V/79—83. Punctul este cunoscut sub denumirea Spinoasa I.

² Al. Păunescu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 321—333. Trei din cele patru sondaje care însumează circa 24 m³ (Sd. 1—2—3) au fost executate în 1960, în apropierea canalului de drenaj, la vest de așezarea tardenoasiană, mai precis între acesta și stațiunea cucuteniană, distanța între ele fiind de aproximativ 0,800 km.

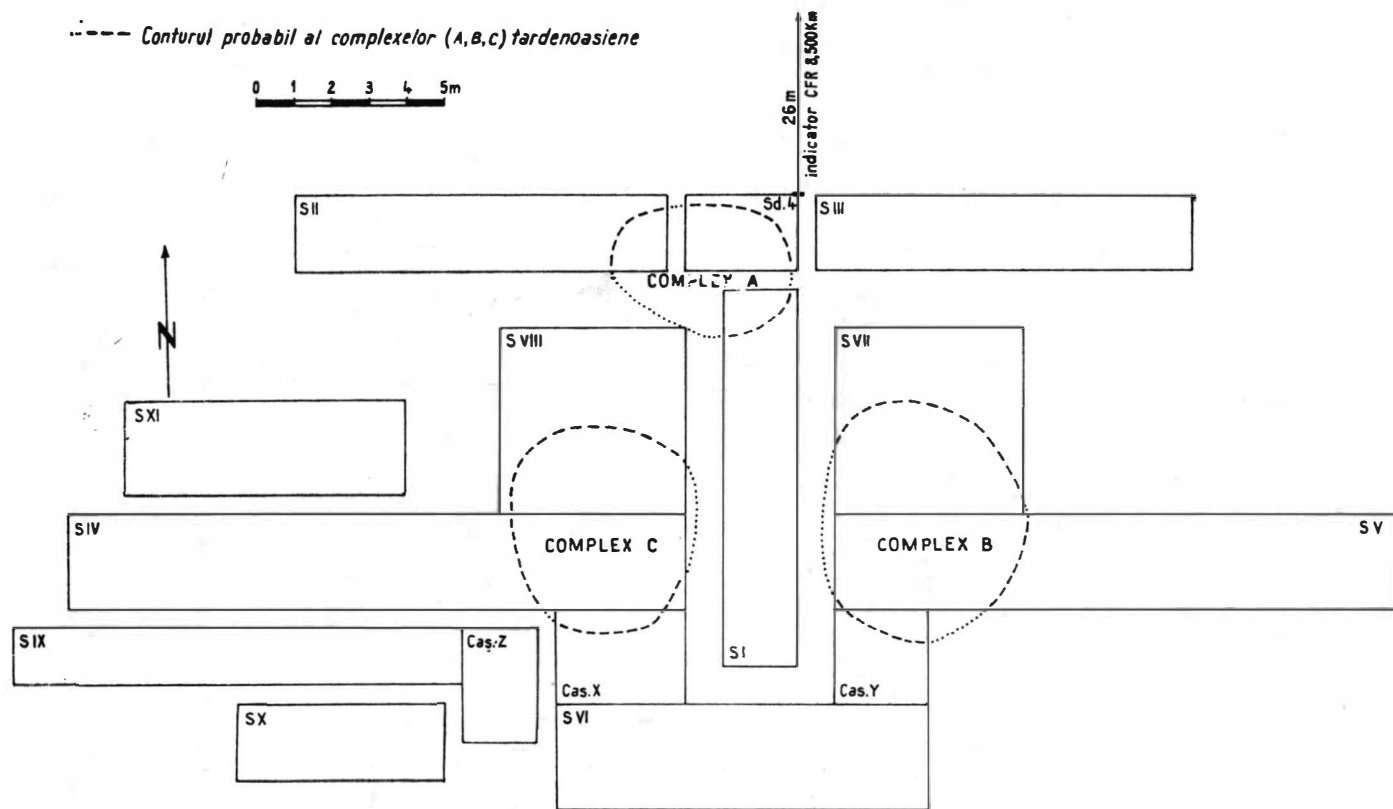

Fig. 1. Erbiceni — „Sub Budăi în fînaţul de pe şes”. Planul general al săpăturilor din 1960—1962, 1980—1981.

Jijia-Bahlui)³. Mai precis ea se găsește într-un martor de eroziune din șesul colmatat al Bahluiului de la poala Dealului Budăi (zis și Catarg), martor care a fost complet acoperit prin iluvionare odată cu șesul⁴.

Stratigrafie. După pedologul Mircea Spirescu⁵ se disting următoarele orizonturi :

1. De la 0 la — 0,40 m — Orizont A : molic, negru cu nuanțe cenușii, argilă, prismatic fin fisurat spre fisurat, fin poros spre îndesat, cu concrețiuni foarte mărunte punctiforme, sub 1 mm, rădăcini relativ rare. În acest orizont nu s-au găsit resturi arheologice;

2. De la —0,40 la — 0,65 m — Orizont AG : argilă oliv cu nuanță brună cu pete albicioase, prismatic, bulgări, fin poros spre îndesat, fin fisurat, cu concrețiuni calcaroase de 5 mm. Arheologic, s-au găsit puține fragmente ceramice eneolitice (cucuteniene);

3. De la —0,65 la — 0,95 m — Orizont G : argilă marmorat gălbui-castaniu cu cenușiu-oliv, poros, fisurat, cu mici concrețiuni calcaroase de 1—2 mm, efervescentă puternică. În acest orizont s-au descoperit puține fragmente ceramice neolitice⁶;

4. De la — 0,95 la — 1,45 m — Orizont DG : lut argilos-argilă, prismatic, marmorat spre pestriț, gălbui-castaniu cu pete cenușii-oliv și albicioase cu concrețiuni calcaroase pînă la 3 mm, fin fisurat, îndesat spre fin poros; în jurul concrețiunilor aglomerări de CO₂Ca (cu beloglaska). Arheologic acest nivel reprezintă nivelul de locuire tardenoasiană;

5. De la — 1,45 la — 2,10 m — Orizont D : marnă nisipoasă, gălbui, cu pete albicioase, nuciformă, efervescentă puternică, fin poros spre poros, fin fisurat, cu concrețiuni calcaroase pînă la 3—4 mm (cu beloglaska). Arheologic, acest orizont este steril. Menționăm totuși că spre limita sa superioară s-au găsit unele piese mărunte de silex provenite prin crăpături din nivelul tardenoasian. Din orizontul D (a cărei limită inferioară nu se cunoaște intrucît săpătura noastră nu a depășit 2,10—2,50 m) s-au cules cochilii de melci și fragmente de scoici.

Pe baza acestor observații M. Spirescu ajunge la concluzia că din punct de vedere pedologic ne aflăm aici în fața unui sol humico-gleic, drenat din complexul unor soluri negre, de fineață, dezvoltat pe marne cu aporturi eoliene consistente în timpul formării solului (fig. 2).

Complex. Resturile de cultură materială descoperite în nivelul tardenoasian constau îndeosebi din material litic și într-o foarte mică măsură din alte resturi cum ar fi cele faunistice (oase, dentiție, melci, scoici) sau unele mărunte bucăți de cărbuni. Este interesant de relevat că cele mai multe din aceste resturi s-au găsit concentrate în zona centrală a așezării unde, pe baza lor, sau putut delimita trei asemenea aglomerări, care se înscriu într-o formă oarecum ovală și pe care le-am denumit

³ V. Băcăuanu, *Cîmpia Moldovei* (Studiu geomorfologic), București, 1968, p. 133—138.

⁴ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova*, București, 1970, p. 219.

⁵ Mulțumim și pe această cale cercetătorului M. Spirescu pentru interpretarea profilului.

⁶ S-au recoltat circa 50 fragmente ceramice, mici, corodate și atipice; numai patru din ele reprezintă funduri plate de oale, iar unul are ca decor briul alveolar. Aceste fragmente au o pastă neagră împură, unele avînd ca degresant cloburi pisate; la exterior ele au fie o culoare neagră, fie slab cărămizie.

complexele A, B, C. Menționăm că la nici unul din ele nu s-au observat urme ale unor gropi de pari.

Complexul A, dezvelit parțial, de formă pare-se ovală, are diametrele probabile de circa $4,80 \times 3,50$ m. De pe întreaga suprafață dezvelită s-au cules 354 piese litice (din care 23 unelte), câteva oase de animale,

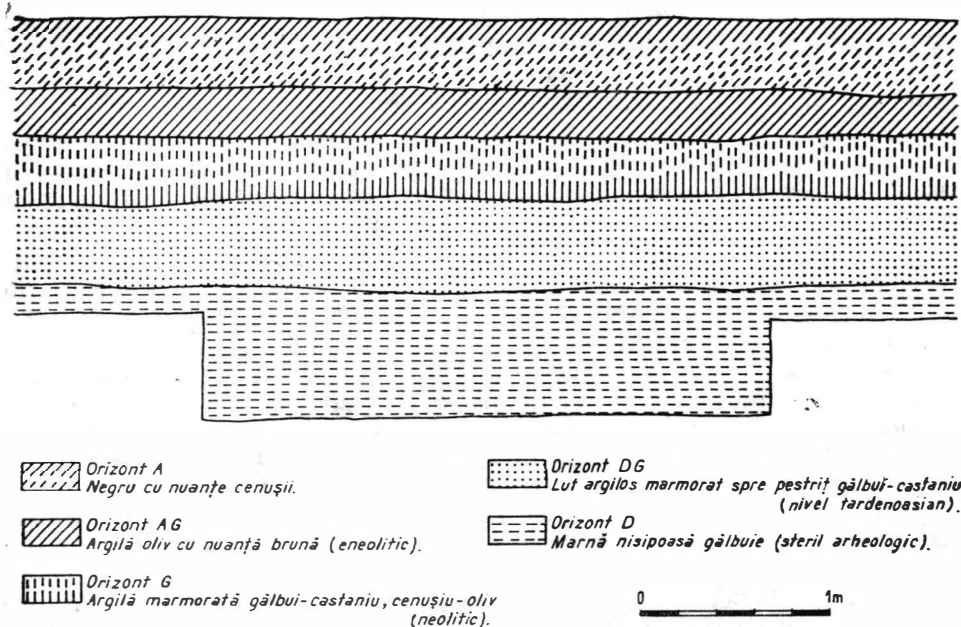

Fig. 2. Erbicești — „Sub Budăi în fînațul de pe șes”. Secțiune din profilul peretelui de nord al șanțului IX.

cochilii de melci și un foarte mic fragment de ocră roșu. Unele piese de silex erau puternic calcinate⁷.

Complexul B a fost dezvelit aproape în întregime, forma sa fiind oval-prelungă cu diametrele de circa $6,40 \times 5,40$ m. În interiorul său s-au găsit 962 obiecte litice (din care 49 unelte), câteva oase mai mari sau mai mici, dentiție de animale, precum și câteva cochilii de melci și scoici. De remarcat că în pătratul SV/1 (la adîncimea de 1,25 m) s-a observat o mică concentrare de cărbune și pămînt ars care se înscriseră într-o formă ovală avînd diametrele de 10—15 cm. Este foarte posibil ca aceasta să reprezinte resturile unei vetre mai mari care din păcate a fost spălată de ape (fig. 3). Ca și în complexul precedent, unele piese litice erau calcinate⁸.

⁷ Complexul A este situat la circa 2—2,50 m nord de complexe B și C. El cuprinde o bună parte din sd. 4 și porțiuni din pătratele S I/1 și S II/1. Materialul litic constă din: 14 nuclee, 1 capac de nucleu, 5 bulgări de silex cu urme de cloplire, 23 unelte (11 gratoare, 1 trapez, lamele *à dos* etc.), 311 piese atipice (lame, lamele, așchii, spărturi).

⁸ Complexul B cuprinde o mică porțiune din caseta y, pătratele S V/1—2 și o mare parte din pătratele S VII/2a—2b. Obiectele litice constau din: 22 nuclee, 2 bulgări de silex, 49 unelte (24 gratoare, 3 trapeze, 1 racloar, lamele *à dos*, *à coche* etc.), 889 piese atipice (lame, lamele, așchii, spărturi).

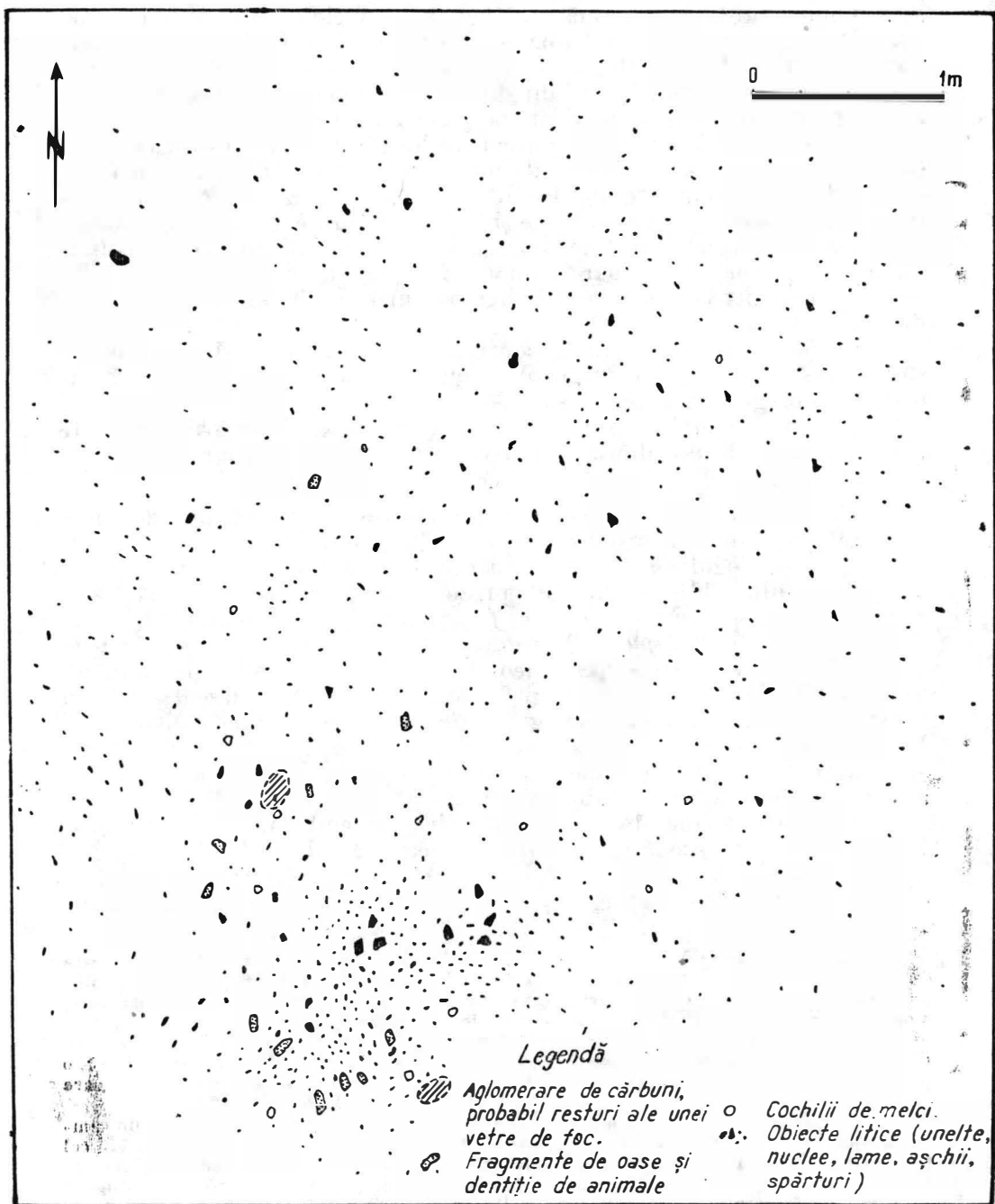

Fig. 3. Erbiceni — „Sub Budăi în fînașul de pe șes”. Complexul B (nivel tardenoasian).

Complexul C are o formă ovală cu diametrele de $5,50 \times 5$ m, fiind dezvelit ca și precedentul aproape integral. El a oferit un număr de 366 piese litice (din care 19 unelte), puține resturi faunistice oase sparte, dentiție), precum și unele cochilii de melci și scoici. S-a găsit și un mic fragment de ocru roșu. Doar câteva piese erau calcinate⁹.

Din cele expuse mai sus putem reține faptul că aceste complexe, prin conținutul lor, par a reprezenta mai degrabă mici ateliere de cioplire decît veritabile complexe de locuire, cu toate că în interiorul lor s-au găsit chiar unele resturi faunistice și bucăți mărunte de ocru. S-a observat, dealtfel, că cel mai bine reprezentat dintre ele este complexul B unde s-au descoperit un mare număr de deșeuri de cioplire, mai multe unelte (în raport cu celelalte) și chiar resturile probabile ale unei vetre de foc.

Astfel, prin întinderea și conținutul său, complexul B ar putea sugera resturile unei locuințe-colibe cu toate că nu s-au identificat urmele unor gropi de pari dispuși marginal.

În afara complexelor menționate s-au mai găsit câteva pietre de riu și gresie silicioasă, din care una cu urme de cioplire, iar altele folosite ca percutoare¹⁰.

Resturi faunistice. În general, puținele resturi osteologice descoperite sînt rău conservate datorită acidității solului în care au zăcut. După paleontologul S. Bökönyi, care a studiat materialul recoltat în campaniile din 1961—1962, sînt prezente următoarele specii: *Bos s. Bison*, *Cervus elaphus*, *Sus scrofa fer.*, *Equus sp.*, *Capra s. Ovis sp.*, *Lepus sp.* și *Canis lupus(?)*¹¹. În schimb, resturile faunistice, dealtfel destul de sărace, descoperite îndeosebi în ultimele două campanii, au fost studiate de către paleontologii P. Samson și C. Rădulescu¹² care au identificat speciile: *Equus ex gr. spelaeus* Owen, *Cervus elaphus* L. și *Sus scrofa* L.

Este de remarcat că cele mai multe piese (dentiție și oase) au fost atribuite calului și mistrețului.

Se poate spune deci că fauna din nivelul tardenoasian de la Erbiceni este reprezentată numai de specii sălbatice.

În afara acestor resturi osteologice au mai fost descoperite, la diverse adîncimi, un număr apreciabil de cochilii de melci și puține

⁹ Complexul C este situat la circa 3,50 m vest de complexul B. El cuprinde o bună parte din pătratele S VIII/2a — 2b și cea mai mare parte din pătratele S IV/5—6, precum și o mică porțiune din suprafața casetei X. Inventarul litic constă din: 8 nuclee, 19 unelte (8 gratoare, 4 burine, 2 trapeze, 5 lamele à dos), 339 piese atipice (lame, lamele, așchii, spărturi).

¹⁰ În pătratul S VII/1a s-au descoperit două pietre de riu (una din ele mai plată, alta cu urme de cioplire pe o latură), în pătratul S IX/3 o bucată plată de gresie silicioasă, în caseta X o piatră de riu (lung. = 4 cm), iar în caseta Z două gresii nisipoase din care una mai mare ($11 \times 6 \times 4$ cm) iar alta mai mică, plată.

¹¹ Într-un prim buletin realizat pe baza puținelor resturi osteologice provenite din campania 1961, S. Bökönyi identifică pe lingă speciile amintite și pe cea a lui *Bos taurus*. În cel de-al doilea buletin întocmit pe materialul recoltat în campania 1962 același paleontolog crede că specia de cal sălbatic ar reprezenta o formă sudică primitivă, paleolitică; după d-sa o singură piesă ar putea proveni de la un animal domestic. Prezența bouului domestic în această așezare este, din cele relatate de S. Bökönyi în ultimul buletin, cu totul probabilă. Viitoarele cercetări vor putea confirma sau infirma părerea cunoscutului paleontolog de la Budapesta.

¹² Mulțumim pe această cale paleontologilor P. Samson și C. Rădulescu pentru determinările făcute.

fragmente de scoici (*Unio sp.*). După determinările prof. Al. V. Grossu se constată predominarea aproape exclusivă a lui *Cepaea vindobonensis* Pfeiff., asociată într-un procent de aproape 50% cu *Helix lutescens* Zgl., specii terestre ce indică existența unui climat cald și umed prielnic bunei lor dezvoltări¹³.

Considerații de ordin climatic. Studiul palinologic realizat pe baza celor 21 probe de pământ prelevate (din 10 în 10 cm) a condus pe cunoscuta cercetătoare, Ștefana Roman la următoarele încheieri¹⁴. O primă constatare este aceea că în general elementele floristice se mențin pe întreg intervalul cât a durat succesiunea acestor depuneri, diferențele fiind numai de ordin cantitativ.

Cu toate acestea, pe întreaga secțiune se observă o influență a climatului temperat continental de nuanță aridă. Dealtfel majoritatea arborilor cu frunză căzătoare mezofilă și termofilă sînt rari sau absenți (*Quercus*, *Acer*, *Carpinus*, *Fagus*). Singurul arbore bine reprezentat este *Tilia* (mai puțin *Ulmus*). În cazul nostru *Tilia* care în alte ambianțe este citat ca un arbore caracterizînd un climat mai umed pare să indice aici o umiditate relativă făcînd parte evident din complexul de arbori termofili. În ceea ce ne privește, intervalul cuprins între -1,60 m—0,90 m, interval ce corespunde în general nivelului de locuire tardenoasiană, se caracterizează din punct de vedere palinologic printr-un conținut foarte scăzut. Asociația începe cu foarte puțin *Pinus* (între -1,60 m—1,50 m), iar după o lacună corespunzătoare depunerii cu concrețiuni calcaroase (între -1,50 și -1,40 m) urmează o etapă (între -1,40 și -1,30 m) lipsită de specii lemnoase (doar cîte un exemplar de *Pinus* și *Fagus*). Între 1,30 și -1,20 m a apărut doar un singur grăuncior de polen de ierbacee (cf. *Dictamnus*) care indică o aridizare intensă, Totuși, episodul cel mai reprezentativ este cel cuprins între -1,10 și -1 m, care pe lîngă *Pinus* mai conține *Picea*, *Fraxinus*(?) și ierbacee (*Compositae*) la un loc cu mult microplankton acvatic. Urmează apoi etapa cuprinsă între -1 m și -0,90 m, în care s-a identificat numai un singur exemplar de *Artemisia*, precum și microplankton și material remaniat.

Pe baza acestor observații se poate conchide că perioada în care a evoluat locuirea tardenoasiană de la Erbiceni ar corespunde fazei de trecere la de climatul Boreal (cald și uscat) la cel Atlantic (cald și umed).

În afara acestor considerații de ordin palinologic ar mai fi de adăugat și rezultatele analizelor efectuate de regretatul paleobotanist Radu Popovici pe baza citorva eșantioane de cărbuni, destul de rău conservați, recoltați din nivelul de locuire. Au fost identificate trei specii de arbori: *Pinus silvestris*, *Quercus robur* și *Tilia*.

Inventarul litic. Nivelul tardenoasian (situat în orizontul DG), a cărei grosime este de circa 0,50 m, a oferit de pe o suprafață de aprox. 300 m² un număr de 3 546 piese litice din care 338 reprezintă unelte iar 3 208 obiecte netransformate în unelte (resturi de prelucrare). Este de remarcant faptul că, spre limita inferioară a nivelului, s-au întîlnit

¹³ Un singur exemplar găsit în caseta Y la 1,45 m adîncime aparține lui *Stagnicola palustris* Müll reprezentînd un gasteropod acvatic adus în așezare cu totul incidental de la o baltă din apropiere.

¹⁴ Mulțumim cercetătoarei Ștefana Roman pentru studiul efectuat.

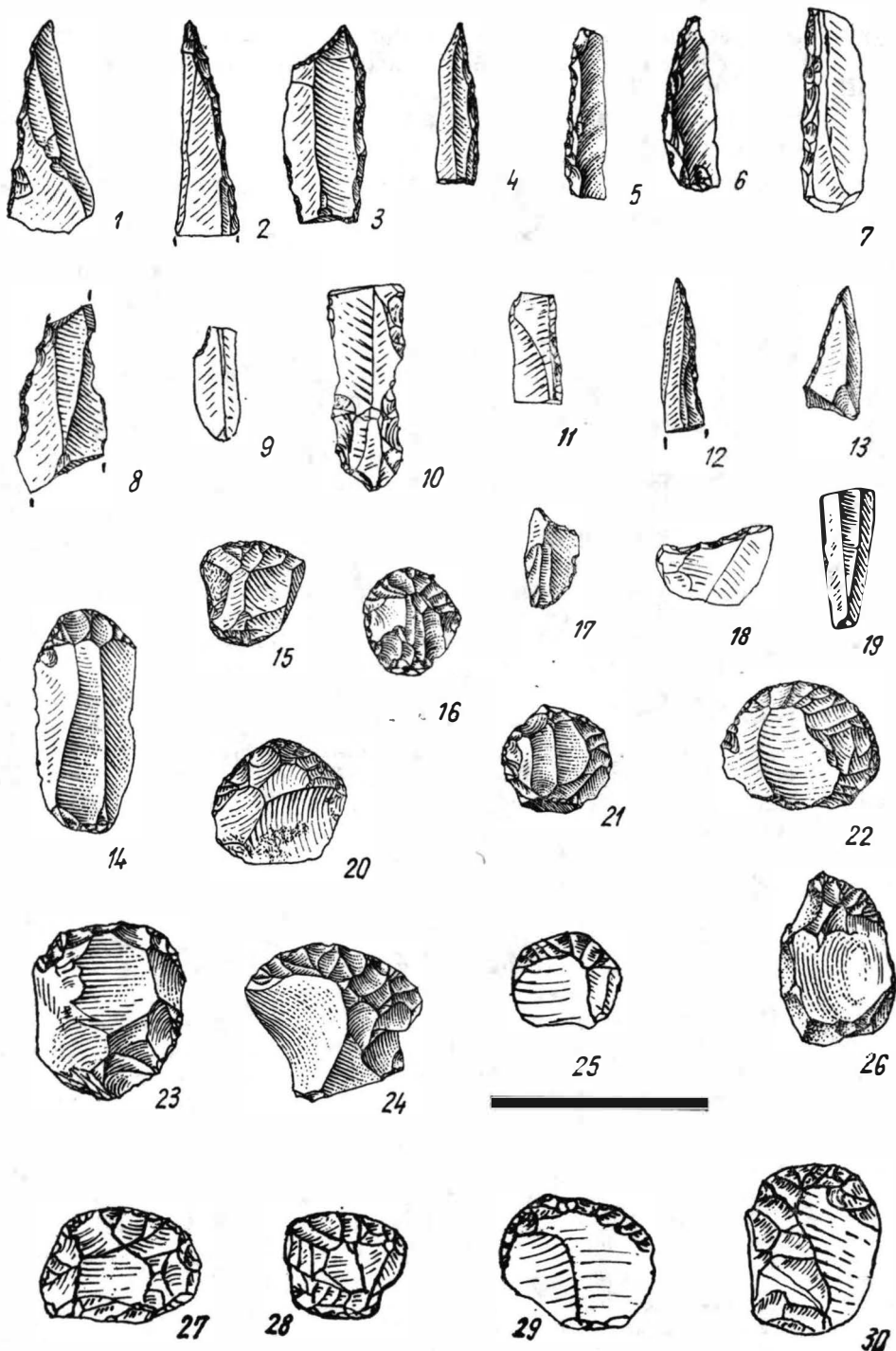

Fig. 4. Erbileni — „Sub Budăi în fînaţul de pe şes”. 1—30 piese de silex: 1, 13 vîrfuri cu baza neretuşată; 2, 5, 6, 7, 11, 12 lamele tip *à bord abattu*; 3 străpungător; 4 lamelă *à bord abattu tronquée*; 8, 10 piese denticulate; 9 lamelă spartă într-o scobitură retuşată; 14—16, 20—30, gratoare; 17, 18 piese cu trunchiere retuşată; 19, lamelă fragmentară.

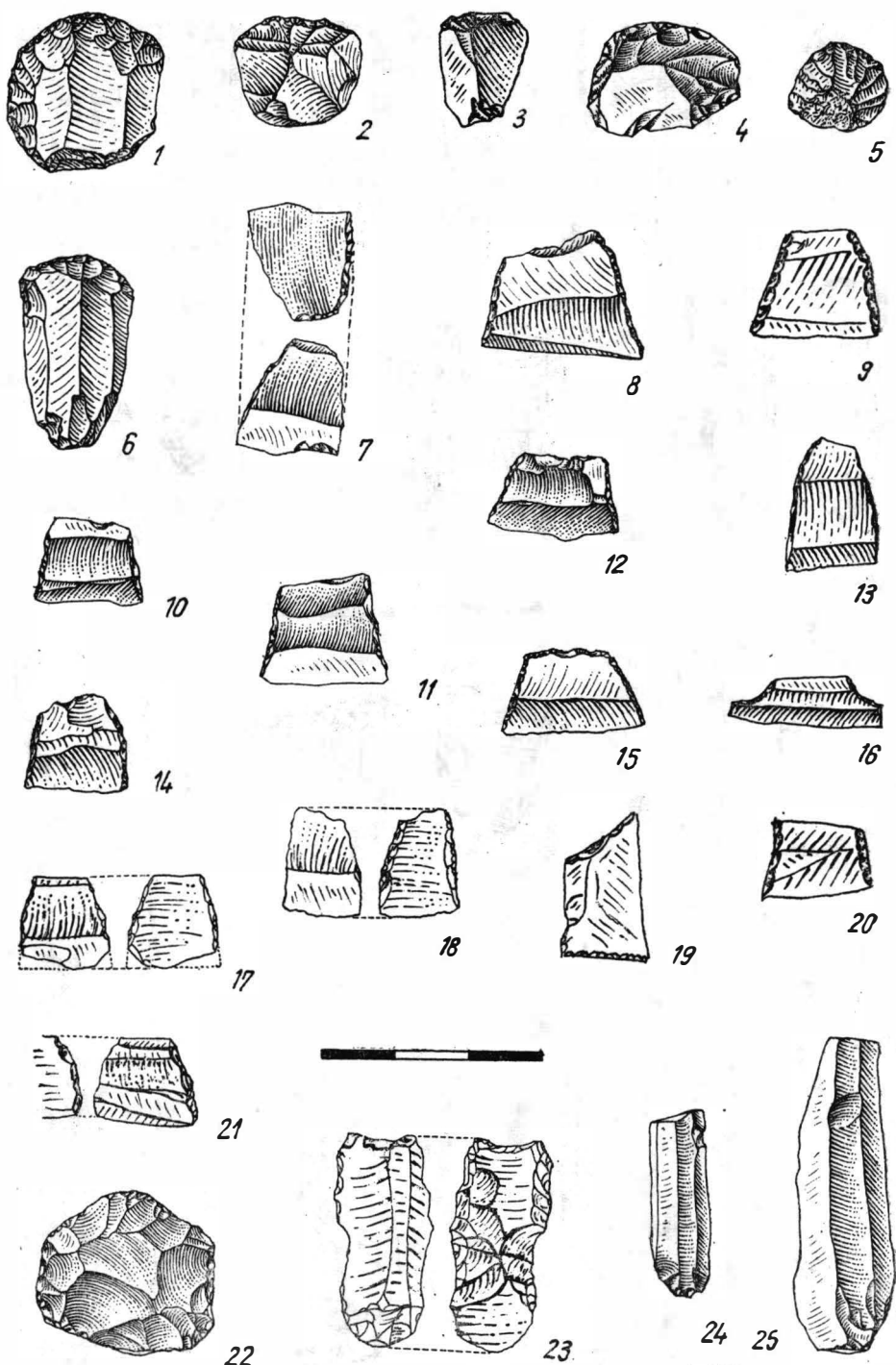

Fig. 5. Erbiceni — „Sub Budăi în fînațul de pe șes”. 1—25 piese de sillex: 1—6, 22 gratoare; 7—21 trapeze; 23 lamă cu retușe plate înverse tip Kukrek; 24, 25 lamelă și lamă fragmentare.

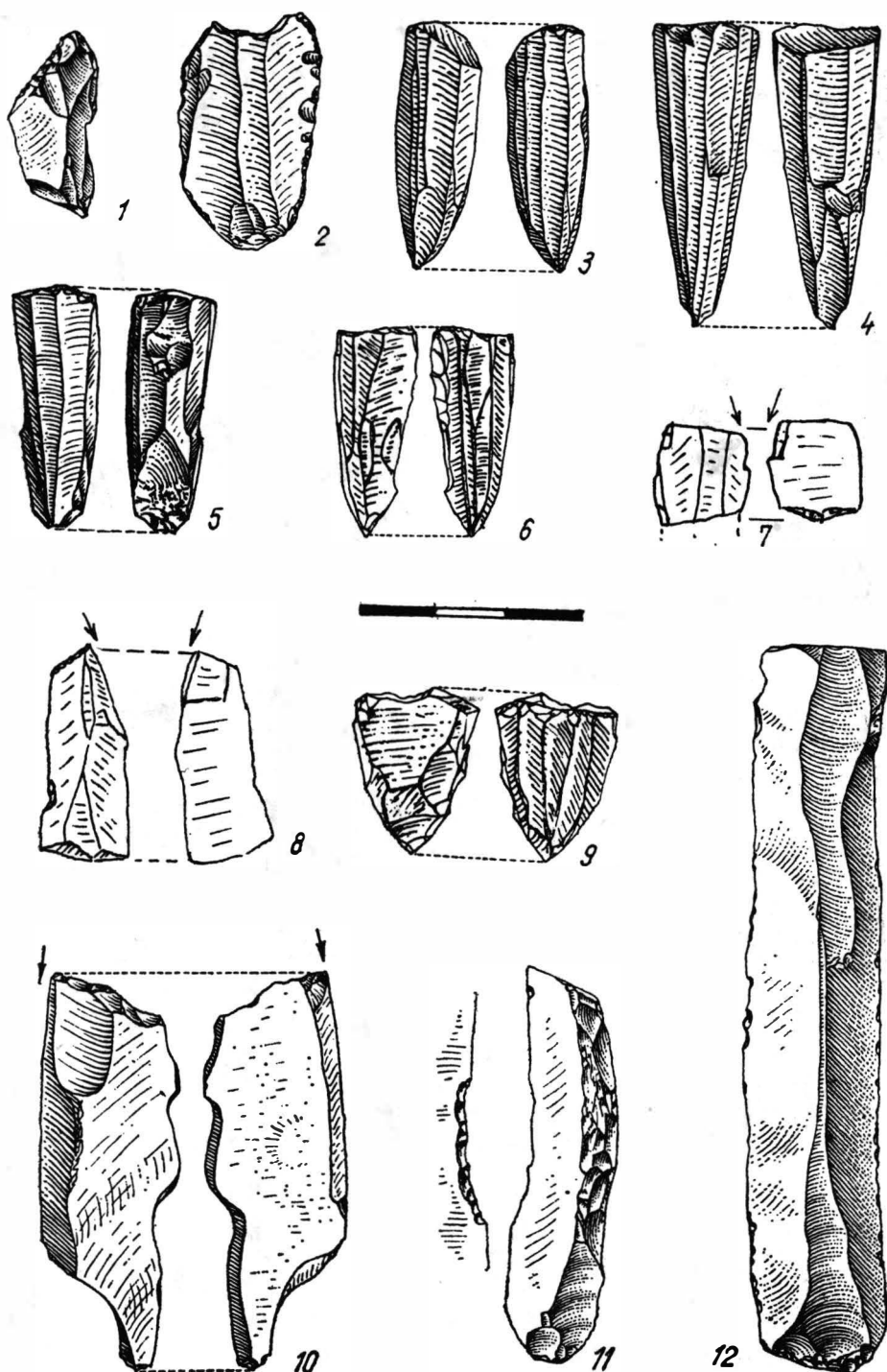

Fig. 6. Erbileni — „Sub Budă în finalul de pe șes”. 1—12 piese de silex; 1 piesă tip *laraud*; 2 piesă cu trunchiere retușată; 3—6, 9, nuclee; 7, 8, 10 burine; 11 piesă cu scobitură inversă retușată; 12 lamă macroblitică fragmentară cu retușe de folosire.

Lista-tip a materialului litic
(după metoda J.-G. Rozoy) (fig. 4-6)

Nr. ord.	Tipul de piesă	Nr. piese	%	% cumulate	
1	2	3	4	5	6
1	Gratoar pe vîrf de lamă lungă	1	0,29	11,85	41,13
2	Gratoare pe vîrf de lamă scurtă	7	2,08		
3	Gratoare pe lamă spartă prin flexiune (<i>raccourci</i>)	33	9,77		
4	Gratoare simple pe așchle	36	10,66		
5	Gratoare pe așchle retușată	32	9,47		
6	Gratoar circular	1	0,29	7,98	
7	Gratoare unguiforme	16	4,73		
8	Gratoare diverse pe așchle (dublu (3); ogival (6); tip à épaulement (1)).	10	2,96		
9	Gratoare carenate	2	0,59		
9 bis	Rabot	1	0,29	0,88	
11	Așchii groase denticulate (din care două cu o singură scobitură retușată)	3	0,89	2,97	7,70
12	Așchii subțiri denticulate (din care trei cu o singură scobitură retușată iar una cu dublă scobitură inversă opusă laturii denticulate)	7	2,08		
13	Așchii groase cu trunchiere (concavă) retușată	2	0,59	1,48	
14	Așchii groase retușate	3	0,89		
15	Așchle subțire cu trunchiere retușată	1	0,29	2,07	
16	Așchii subțiri retușate	6	1,78		
17	Racloare pe așchii de tip simplu convex	3	0,89	1,18	
18	Piesă tip <i>raclette</i> (pe lamelă cu retușe alterne)	1	0,29		
19	Străpungător	1	0,29		7,98
20	Piese tip <i>lraud</i> (străpungătoare cu virful gros)	2	0,59		
21	Burine dledre (de tip: de unghi pe spătură (10); dledru de unghi (6); nucleiforme (2); multiplu dledru (1))	19	5,62		
22	Burine pe trunchiere retușată (din care: pe trunchiere oblică (3) și pe trunchiere concavă (2)).	5	1,48	7,10	

(continuare tabel)

Nr. ord.	Tipul de plesă	Nr. piese	%	% cumulate	
1	2	3	4	5	6
23	Plese tip <i>émoussée</i> (cu tălșul tocit)	6	1,78		2,96
24	Plese tip <i>esquillée</i>	2	0,59		
25	Diverse (din care: un cloplitor bifacial lateral pe galet relativ plat, cu tălșul sinuos denticulat convex avînd dimensiunile $7,9 \times 5,6 \times 2,5$ cm și o lamă fragmentară cu retușe plate inverse asemănătoare tipului Kukrek)	2	0,59		
27	Lamă cu trunchiere rectilinie (retușată)	1	0,29		2,96
30	Lame cu retușe regulate (din care: cu retușe directe (4); cu retușe directe pe ambele laturi și cu trunchiere oblică retușată (1); cu retușe inverse (2))	7	2,08		
31	Cuțite tip <i>à dos</i> (cu cortex)	2	0,59		
33	Lamele tip <i>à bord abattu</i> (cu latura retușată abrupt) parțiale	2	0,59		17,76
34	Lamele tip <i>à bord abattu gibbeux</i> (cu o proeminență sau cocoasă pe latura retușată abrupt). Se remarcă una pe lamelă pigmee similară microgravettului	4	1,18	1,77	
36	Lamelă tip <i>à tôle arquée</i> (cu retușe abrupte pe latura arcuită)	1	0,29		
38	Lamele cu retușe continui regulate (din care: cu retușe inverse (1); cu retușe alterne (1); cu retușe directe (3), una avînd o trunchiere rectilinie)	5	1,48		
39	Lamele tip <i>bordée</i> (cu retușe foarte scurte, semlabrupte). Se remarcă una cu trunchiere rectilinie	9	2,67		
40	Lamele tip <i>à coche unique</i> (cu o singură scobitură retușată)	14	4,14		
41	Lamele sparte deasupra unei scobituri retușate	5	1,48	8,29	
42	Lamele sparte într-o scobitură retușată (una și cu scobitură la bază realizată prin retușe plate inverse)	9	2,67		
43	Lamele cu trunchiere concavă (retușată)	3	0,89	1,48	
44	Lamele cu trunchiere transversală (retușată)	2	0,59		
46	Lamele cu trunchiere oblică (retușată)	3	0,89		
47	Lamele cu trunchiere oblică opusă unei spărturi	3	0,89		
48	Vîrf cu trunchiere foarte oblică (retușată)	1	0,29		0,58
51	Vîrf cu retușă unilaterială (avînd baza foarte subțire neretușată)	1	0,29		

(continuare tabel)

1	2	3	4	5	6
62	Fragmente de lamele strimte tip <i>à bord abattu</i>	3	0,89		5,63
63	Lamele strimte tip <i>à bord abattu tronquée</i> (retușate abrupt și cu trunchiere retușată)	3	0,89		
65	Fragmente de lamele tip <i>à bord abattu</i> (din care trei cu virful ascuțit, similare tipului <i>microgravette</i> , iar una cu retușe abrazive)	10	2,96		
66	Lamele tip <i>à bord abattu tronquée</i> (cu retușe abrupte pe o latură și cu o trunchiere retușată). Se remarcă una cu virful ascuțit iar la capătul opus trunchiată	3	0,89		
94	Trapeze tip <i>rectangle</i>	2	0,59		5,02
95	Trapez tip <i>Vielle</i>	1	0,29		
96	Trapeze asimetrice scurte	3	0,89		
98	Trapeze simetrice scurte	8	2,37		
100	Trapeze simetrice cu trunchieri oblice (unul cu baza mică, fin denticulată)	2	0,59	0,88	
101	Trapez simetric cu trunchieri concave	1	0,29		
107	Lame tip <i>à coche multiple</i> (cu scobituri retușate, denticulate) unilaterale. Se remarcă una cu o singură scobitură retușată	7	2,08		8,28
108	Lamela tip <i>à coche multiple</i> unilaterale	1	0,29	2,37	
109	Lame cu retușă parțială neregulată, unilaterală (din care 5 cu retușe inverse)	9	2,67	3,85	
110	Lamele cu retușă parțială neregulată, unilaterală	4	1,18		
111	Lame tip <i>à coche jumelles</i> (cu scobituri retușate dispuse simetric sau perechi)	2	0,59		
113	Lame cu retușe <i>jumelles</i> (simetrice sau perechi)	2	0,59		
115	Lamă tip <i>à coches décalées</i> (cu scobituri retușate dispuse asimetric, mai sus pe o latură decât pe cealaltă)	1	0,29	0,88	
116	Lamele tip <i>à coches décalées</i> (cu retușe alterne)	2	0,59		
	Total unelte	338	100%		100%

Material brut (neprelucrat)

Nuclee piramidale și piramidale spre fusiforme	13
Nuclee fusiforme	4
Nuclee prismatice	24
Nuclee discoidale	2
Nuclee globulare	6
Nuclee cu desprinderi încrucișate	2
Nuclee informe	6
Total nuclee	57
Lame întregi	10
Lame fragmentare: extremități proximale (53); extremități distale (22); corpuri de lame (lame sparte la ambele capete (51)	126
TOTAL lame (din care 11 utilizate)	136

Lamele întregi	99
Lamele fragmentare: extremități proximale (331); extremități distale (66); corpuri de lamele (245)	642
TOTAL lamele (din care 8 utilizate)	741
Lame tip <i>à crête</i>	5
Lamele tip <i>à crête</i>	6
Așchii și săpături (din care 2 utilizate)	2263
TOTAL general piese (material brut)	3208
Materia primă	%
Silex zis de Prut: cenușiu-negricios, vinețiu, brun-sticlos, alburii-vinețiu, albastru-vinețiu	94,64
Silex zis de Nistru (alburii cu nuanțe maronii, mat)	0,54
Silex brun-gălbui mat	0,11
Șist negru	0,23
Menilit	0,31
Gresie silicioasă cu glauconit	0,08
Silex calcinat	4,09

mai multe piese litice de mărime mijlocie și chiar mare, ele constând din așchii, lame și nuclee.

Dimensiunile pieselor. Cea mai mare parte dintre unelte sînt de dimensiuni microlitice (77,60 %). Dintre acestea 50 % îl constituie piesele microlitice (lung. = 2–5 cm) iar 17,60 % piesele pigmee a căror lungime nu depășește 2 cm. În schimb, piesele de mărime mijlocie (lung. = 3–7,5–8 cm) ating un procent de 21,80 % urmate de cele macrolitice (lung. de peste 7,5–8 cm) al căror procent nu depășește 0,60 % (cea mai lungă lamă fiind de 9,9 cm).

Considerații asupra uneltelor. Cercetînd lista-tip (vezi graficul cumulativ, fig. 12) apare destul de clar că grupa de unelte cea mai bine reprezentată este cea a gratoarelor (41,13 %). Dintre acestea cele mai numeroase sînt gratoarele simple pe așchie (10,66 %) urmate de cele pe lamă spartă prin flexiune (*raccourci*), pe așchie retușată și de cele unguiforme. Ca forme mai rare se întîlnesc gratoarele pe vîrf de lamă scurtă și cele de tip ogival. Nu s-au găsit unelte combinate de tipul gratoarului-burin. Această grupă este urmată de cea a lamelelor *à bord abattu*, cu retușe continui regulate, cu *coche unique* și cu trunchiere retușată (17,76 %), de cea a lamelelor și lamelelor de tip „Montbani” cu retușe neregulate sau cu scobituri retușate (8,28 %), precum și de cea a străpungătoarelor, piesele tip *tarauđ*

și burinelor (7,98%). Dintre aceste din urmă unelte predomină cele de tip diedru (5,62%), în schimb burinele pe trunchiere retușată aflându-se în proporție de numai 1,48%. Alte grupe se întâlnesc în proporții mai mici, cum ar fi cea a așchiilor (denticulate, cu trunchiere retușată, racloare și *raclette*) (7,70%), cea a lamelelor strîmte *à bord abattu* și *à bord abattu tronquée* (5,63%), precum și cea a trapezelor (5,02%).

Este de remarcat că printre armături în afară de trapeze (dintre acestea predomină cele simetrice scurte) apar și două vîrfuri, unul cu trunchiere foarte oblică retușată și altul cu retușă unilaterală. Nu s-au descoperit vîrfuri de tip Tardenois și nici alte piese geometrice cum ar fi segmentele de cerc. În sfîrșit, ultimele două grupe ce trebuie amintite și care cuprind unelte ca cele de tip *esquillee*, *émoussée*, lamele cu retușe regulate sau cu trunchiere, cuțite *à dos* etc. se găsesc în procente ce ating 2,96% fiecare. Printre uneltele înglobate la categoria diverse menționăm un cioplitor bifacial lateral pe galet relativ plat, precum și o lamă cu retușe plate inverse similare celor de tip Kukrek. Nu s-au găsit microburine.

RIPICENI-IZVOR

Asupra poziției și stratigrafiei cunoscutei așezări de la Ripiceni-Izvor nu vom insista deoarece această stațiune a format obiectul citorva studii deja publicate¹⁵.

Cu toate acestea, este necesar să amintim că nivelul tardenoasian, a cărui grosime medie este de circa 0,40—0,50 m (situat într-un orizont negru-brun închis)¹⁶, se așterne stratigrafic direct peste nivelul gravetian și este suprapus la rîndu-i de stratul postpaleolitic (cu ceramică neoneolitică, din epoca bronzului etc.).

Reține atenția faptul că în nivelul tardenoasian nu s-a putut observa pe toată întinderea sa resturi ale unor complexe de locuire și nici ale unor vetre de foc, deși existența acestora nu poate fi exclusă, întrucît s-au găsit unele piese puternic calcinate. Dealtfel, datorită numeroaselor crotovine care au antrenat din stratul superior o serie de materiale, precum și al unor deranjamente ulterioare (gropi de bordeie, de bucate etc., făcute îndeosebi în epoca feudală și chiar mai recent) nivelului tardenoasian nu i s-a putut atribui nici un rest faunistic. Din aceste considerente nu au fost posibile nici realizarea unor analize de sporopolen.

Inventarul litic. De pe o suprafață de aproximativ 2 000 m² s-a descoperit un număr de 7 027 piese litice din care 690 reprezintă unelte iar 6 337 obiecte netransformate în unelte (resturi de prelucrare).

În unele zone ale suprafețelor săpate, materialul litic apare cu totul sporadic (îndeosebi în partea de nord-nord-vest a așezării), în schimb în alte zone (aflate în partea de sud-sud-est) aceste obiecte se întâlnesc într-un număr mult mai mare. Putem vorbi aici chiar de unele mici ateliere

¹⁵ Al. Păunescu, Dacia, N.S., 9, 1965, p. 5—31; Al. Păunescu, Ana Conea, M. Cîrciumaru, Venera Codarcea, Al. V. Grossu, Radu Popovici, SCIVA, 27, 1976, 1, p. 5—21; Al. Păunescu, SCIV, 15, 1964, 3, p. 321—336; Al. Păunescu și V. Chirica, Academia R.S. România, Memoriile Secției de științe istorice, Seria IV, t. II, 1977, p. 57—64.

¹⁶ Culoarea la material umed — sistem Munsell (10 Y R 2/1,5—3,3). Această depunere ar putea fi socotită ca un loess degradat cu puternice infiltrații de humus.

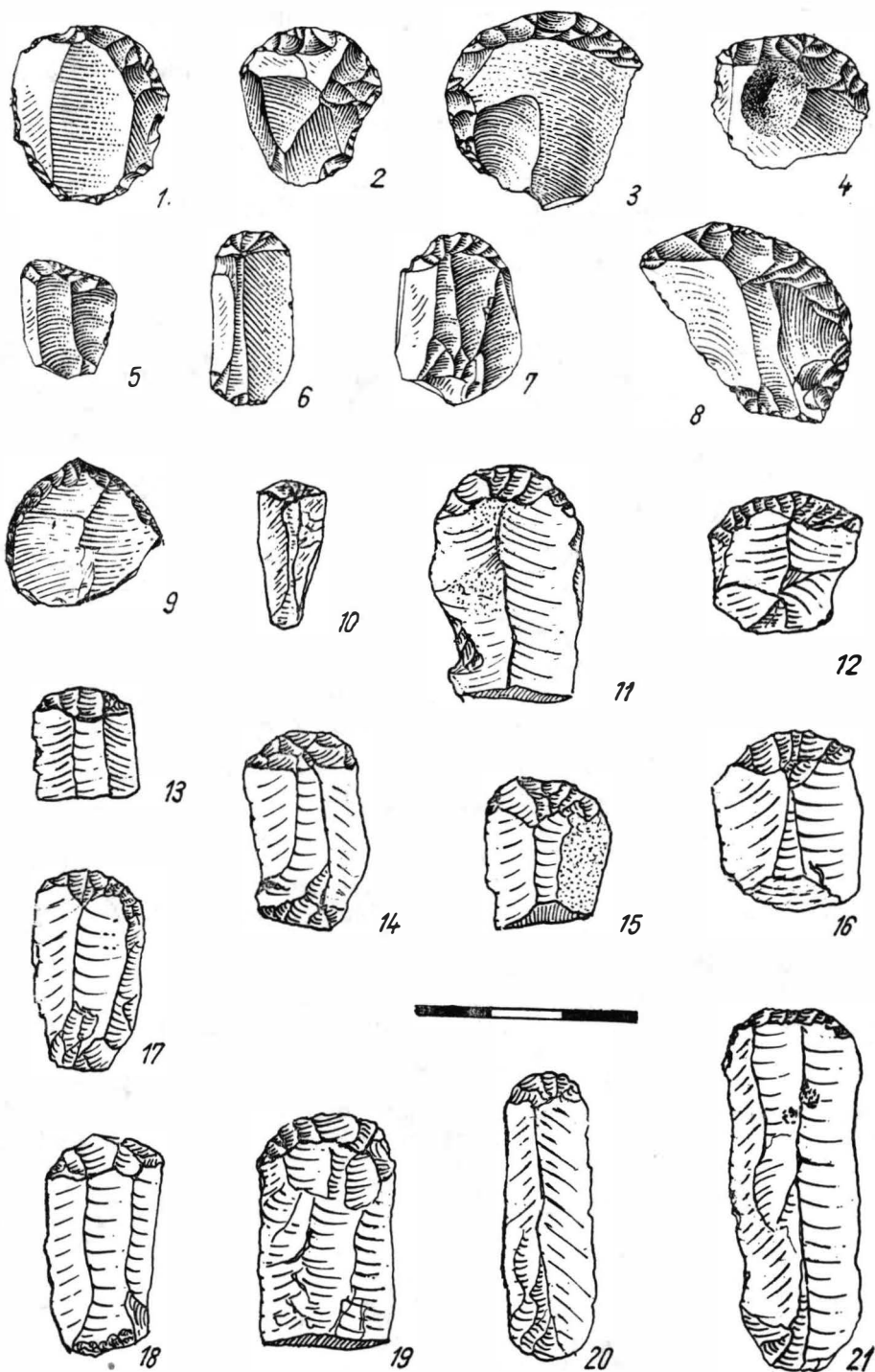

Fig. 7. Ripiceni-Izvor. 1—21 gratoare pe așchi și lame de silix.

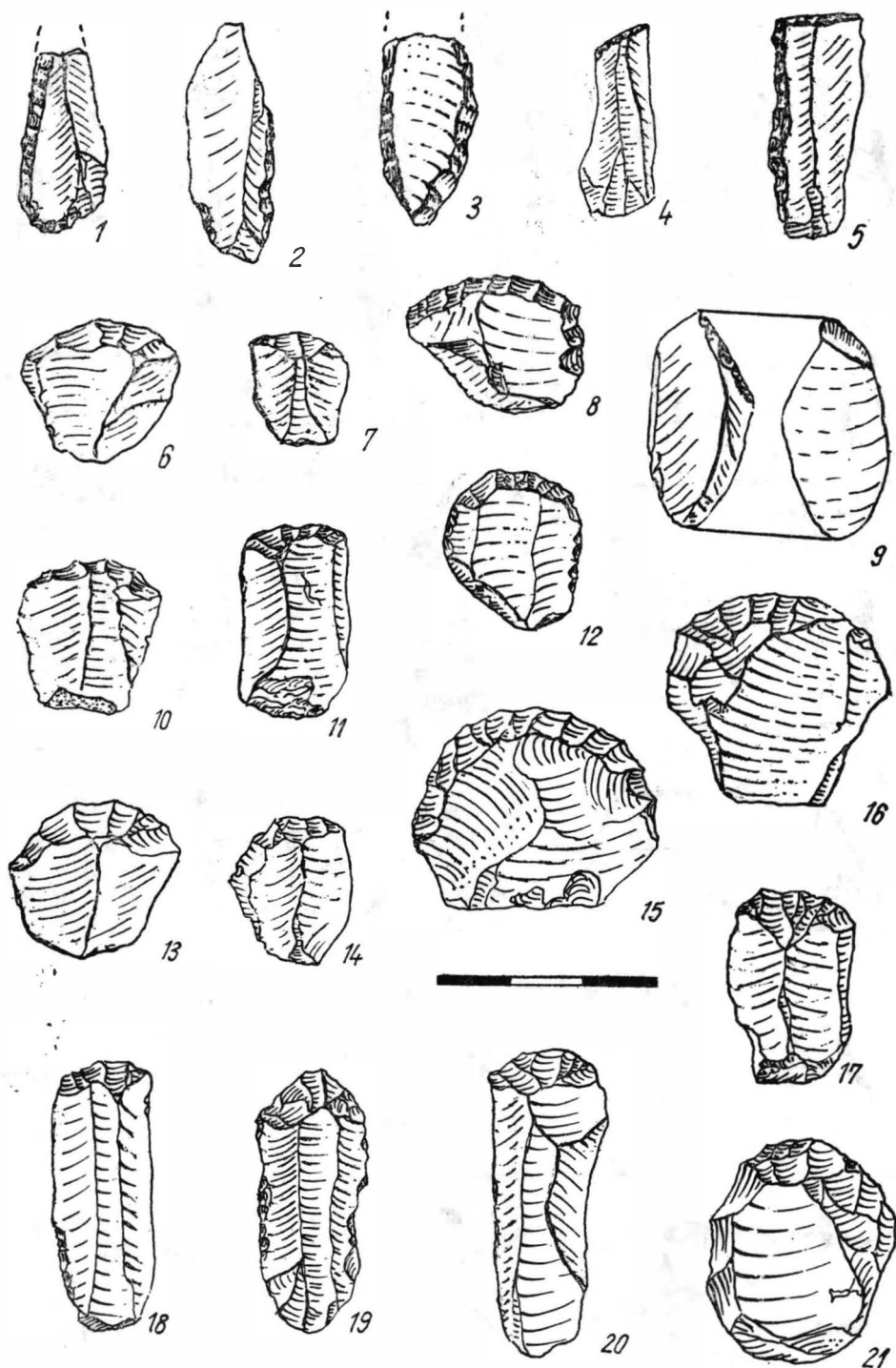

Fig. 8. Ripiceni-Izvor. 1—21 piese de silex: 1, 3 lame fragmentare cu retușe regulate; 2 lamelă tip à bord abattu parțială; 4, 5 lamelă și lamă cu trunchiere retușată; 6—8, 10—21 gratoare; 9 microburin distal.

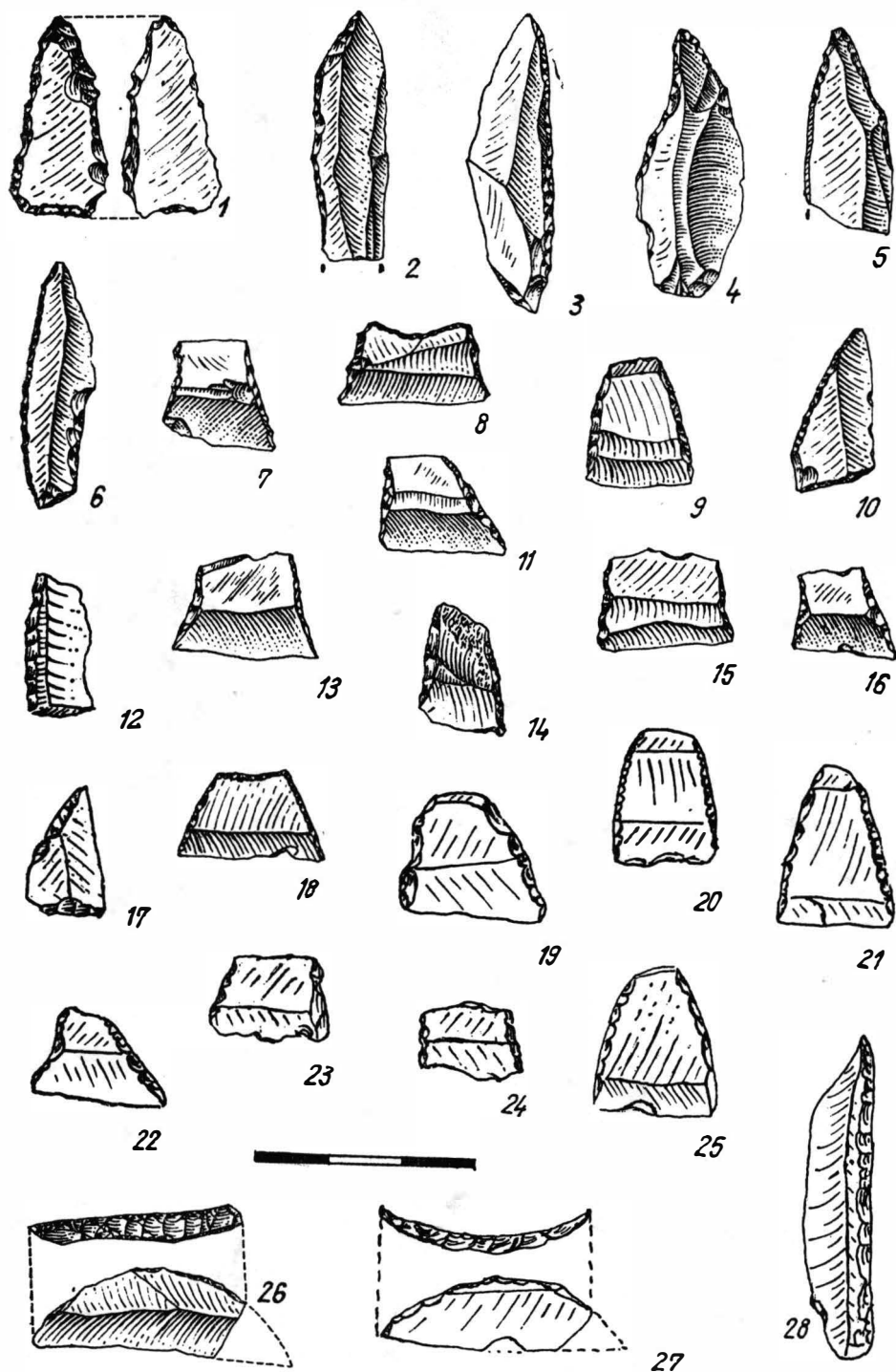

Fig. 9. Ripiceni-Izvor. 1—28 piese de silex: 1 vîrf tip Tardenois; 2 lamă fragmentară cu retușe regulate; 3, 6, 12, 28 lamele tip *à bord abattu*; 4 străpungător; 5 piesă fragmentară tip *taraud* 7—11, 13—25 trapeze; 26, 27 segmente de cerc fragmentare.

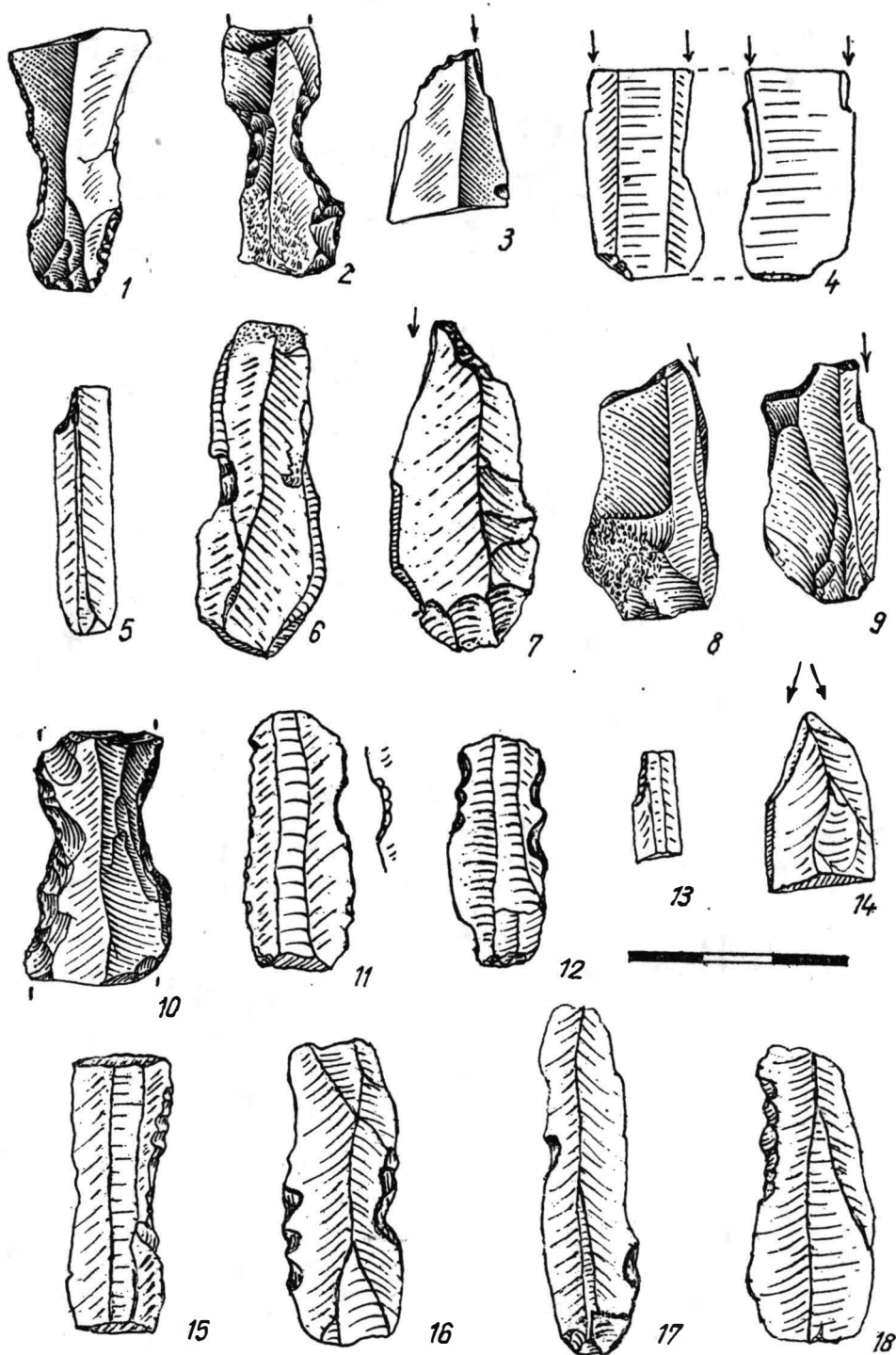

Fig. 10. Ripiceni-Izvor. 1—18 piese de silix: 1—2, 6, 10, 11, 17 piese cu scobituri retușate (simetrice și decalate); 3, 4, 7—9, 14, burine; 5, 13 lamele sparte într-o scobitură retușată, 12, 15, 16, 18 piese denticulate.

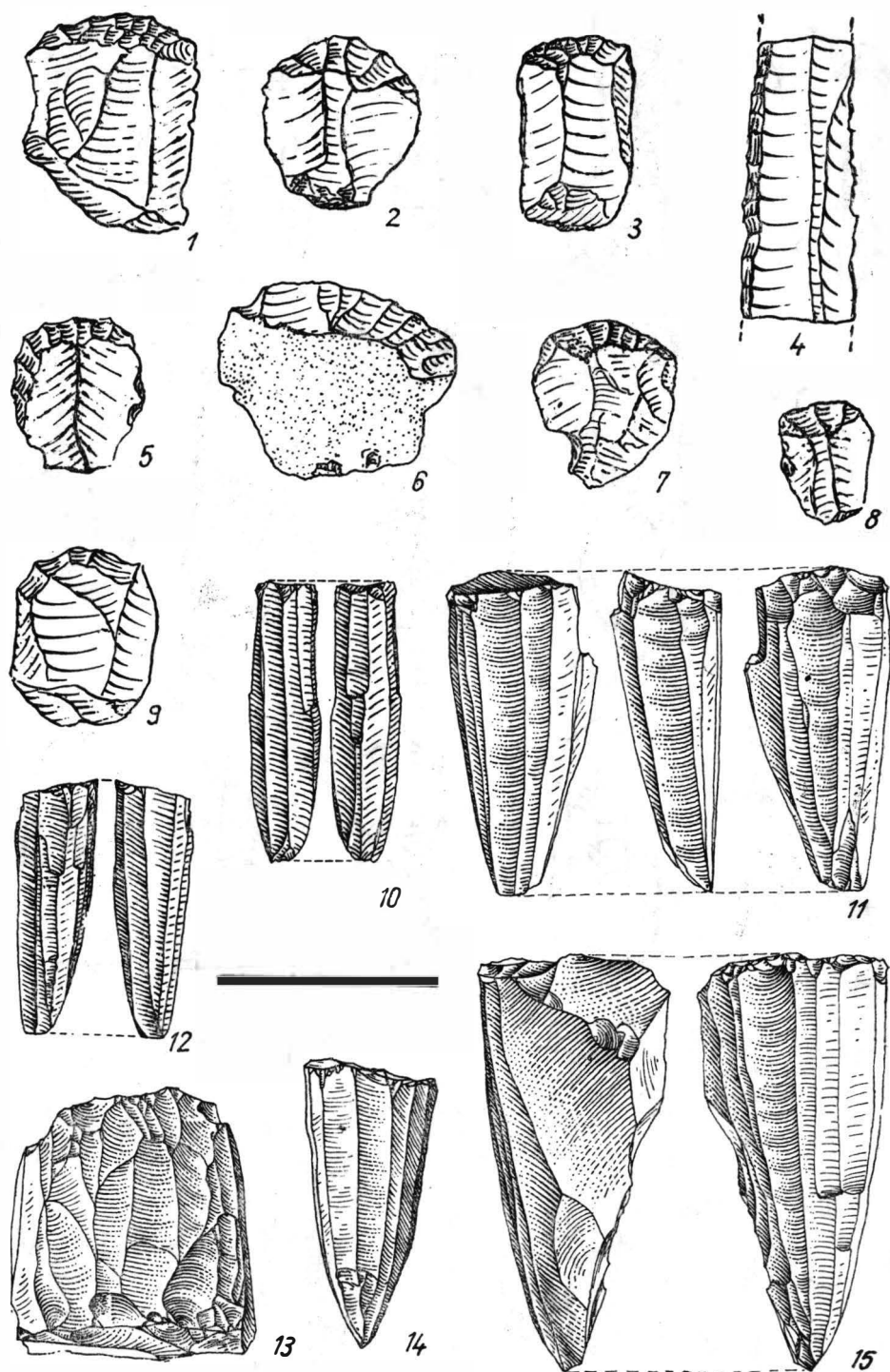

Fig. 11. Ripiceni-Izvor. 1-15 piese de silex: 1-3, 5, 9 gratoare; 4 lamă cu retușe regulate; 10-15 nuclee.

Lista-tip a materialului litic
(după metoda J.-G. Rozoy) (fig. 7—11)

Nr. crt.	Tipul de piesă	Nr. piese	%	% cumulate	
1	2	3	4	5	6
1	Gratoare pe virf de lamă lungă	20	2,90		
2	Gratoare pe virf de lamă scurtă (unul cu o latură denticulată inversă)	42	6,10	13,92	
3	Gratoare pe lamă spartă prin flexiune (<i>raccourci</i>)	54	7,82		
4	Gratoare simple pe așchii (unul cu un spin lateral retușat folosit ca străpungător)	107	15,50		
5	Gratoare pe așchii retușată	62	8,99		51,44
6	Gratoare circulare	3	0,43		
7	Gratoare unguiforme	36	5,21	8,97	
8	Gratoare diverse pe așchii (dublu (4); ogival (7); tip <i>à museau</i> sau cu bot (7); tip <i>à épaulement</i> sau cu umăr (1); în evantai (1); gratoar — lamă <i>tronquée</i> (trunchiată și retușată) (1); gratoar-burln (2)).	23	3,33		
9	Gratoare carenate	5	0,73	1,16	
9 bis	Raboturi	3	0,43		
11	Așchii groase denticulate (din care 5 cu o singură scobitură retușată iar una cu două mici scobituri alăturate)	12	1,74	2,03	
12	Așchii subțiri denticulate	2	0,29		
13	Așchii groase cu trunchiere (concavă și dreaptă) retușată	4	0,58	1,89	
14	Așchii groase retușate (una cu retușe inverse)	9	1,31		
15	Așchii subțiri cu trunchiere retușată	3	0,43	1,74	
16	Așchii subțiri retușate (una cu retușe inverse)	9	1,31		7,69
17	Racloare pe așchii (din care: simplu convex (5); simplu drept (2); simplu concav (2); dublu drept (2)).	11	1,60	2,03	
18	Piese tip <i>raclete</i> (pe lamele sau așchii subțiri)	3	0,43		
19	Străpungătoare	5	0,73		
20	Piese tip <i>taraud</i> (străpungătoare cu virful gros) din care: pe lamelă (1); pe lamă (1); pe lamă cu trunchiere oblică (1)	3	0,43		6,53

(continuare tabel)

Nr. crt.	Tipul de piesă	Nr. piese	%	% cumulate	
1	2	3	4	5	6
21	Burine diedre (de tip: de unghi pe spărtură (9); diedru drept (3); diedru de unghi (8); diedru <i>déjeté</i> (1); nucleiforme (2); multiplu mixt (2); multiplu diedru (4) din care unul pe lamelă tip <i>à cran</i>)	29	4,21	5,37	
22	Burine pe trunchiere retușată (din care: pe trunchiere oblică (5) și pe trunchiere concavă (3))	8	1,16		
23	Piese tip <i>émoussée</i> (cu tăișul tocit)	24	3,48		
24	Piese tip <i>esquillée</i>	3	0,43		
25	Diverse (un cioplititor unifacial lateral denticulat pe galet plat, $5,3 \times 4,1 \times 2$ cm)	1	0,14		4,05
27	Lame cu trunchiere rectilinie (retușată)	6	0,87		
28	Lame cu trunchiere oblică (retușată)	3	0,43		
29	Lamă cu retușe distale	1	0,14		
30	Lame cu retușe regulate (din care: cu retușe inverse (2); cu retușe alterne (1); cu retușe directe (12))	15	2,18		
31	Cuțite tip <i>à dos</i> (cu cortex)	4	0,58		
32	Lamele tip <i>à bord abattu</i> (cu latura retușată abrupt atipice)	4	0,58		
33	Lamele tip <i>à bord abattu</i> parțiale (una cu un început de <i>cran</i>)	3	0,43		
37	Lamelă cu retușe parțiale regulate	1	0,14		
38	Lamele cu retușe continuu, regulate	4	0,58		
39	Lamele tip <i>bordée</i> (cu retușe foarte scurte, semlabrupte)	4	0,58		
40	Lamele tip <i>à coche unique</i> (cu o singură scobitură retușată)	21	3,05		
41	Lamele sparte deasupra unei scobituri retușate	4	0,58		
42	Lamele sparte într-o scobitură retușată	5	0,73		
43	Lamele cu trunchiere concavă (retușată)	2	0,29		
44	Lamele cu trunchiere transversală (retușată)	9	1,31		
45	Lamelă cu retușe distale	1	0,14		
46	Lamele cu trunchiere oblică (retușată)	6	0,87		

(Continuare tabel)

1	2	3	4	5	6
48	Vîrf cu trunchiere foarte oblică (retușată)	1	0,14		0,14
58	Segmente de cerc stare fragmentară (unul cu o mică scobitură retușată pe coardă)	2	0,29		0,29
64	Lamele tip <i>à bord abattu</i> tipice din care patru cu vîrful ascuțit similare tipului <i>microgravette</i>	5	0,73	1,02	1,31
65	Fragmente de lamele tip <i>à bord abattu</i>	2	0,29		
66	Lamele tip <i>à bord abattu tronquée</i> (cu o latură retușată abrupt și cu o trunchiere retușată)	2	0,29		
87	Vîrf tip Tardenois (plesă în formă de triunghi isoscel cu toate laturile retușate)	1	0,14		0,14
94	Trapez tip <i>rectangle</i>	1	0,14		2,59
95	Trapez tip <i>Vielle</i>	2	0,29		
96	Trapez asimetric scurt	1	0,14		
97	Trapez asimetric lung	1	0,14		
98	Trapez simetric scurt (cu baza mică fin retușată)	1	0,14	1,59	
99	Trapeze simetrice lungi (unul cu baza mică concavă și fin retușată)	10	1,45		
100	Trapeze simetrice cu trunchieri oblice	2	0,29		
107	Lame tip <i>à coche multiple</i> (cu scobituri retușate, denticulate) unilaterale. Se remarcă 11 cu o singură scobitură retușată	33	4,79	5,08	12,34
108	Lamele tip <i>à coche multiple</i> unilaterale	2	0,29		
109	Lame cu retușă parțială neregulată, unilaterală (din care 2 cu retușe inverse)	11	1,60	2,03	
110	Lamele cu retușă parțială neregulată, unilaterală	3	0,43		
111	Lame tip <i>à coches jumelles</i> (cu scobituri retușate dispuse simetric sau perechi)	9	1,31	1,60	
112	Lamele tip <i>à coches jumelles</i>	2	0,29		
113	Lame cu retușe <i>jumelles</i> (simetrice sau perechi)	11	1,60	1,74	
114	Lamelă cu retușe <i>jumelles</i>	11	0,14		
115	Lame tip <i>à coche décalées</i> (cu scobituri retușate dispuse asimetric, mai sus pe o latură decît pe cealaltă)	7	1,02	1,75	
116	Lamele tip <i>à coches décalées</i>	5	0,73		
117	Lame cu retușe <i>décalées</i>	1	0,14		
	TOTAL unelte	690	100%		100%

<i>Material brut (neprelucrat)</i>	
Nuclee piramidale și piramidale spre fusiforme	80
Nuclee fusiforme	44
Nuclee prismatice (cu un plan sau două de lovire)	100
Nuclee discoidale	2
Nuclee globulare	8
Nuclee cu desprinderi încrucișate	5
Nuclee informe	103
TOTAL nuclee	342
Lame întregi	312
Lame fragmentare: extremități proximale (409); extremități distale (102); corpuri de lame (lame sparte la ambele capete) (180)	691
TOTAL lame (din care 21 utilizate)	1003

Lamele întregi	591
Lamele fragmentare: extremități proximale (470); extremități distale (232); corpuri de lamele (262)	964
TOTAL lamele (din care 13 utilizate)	1555
Lame tip <i>à crête</i>	12
Lamele tip <i>à crête</i>	11
Microburin distal	1
Așchii (din care 3 utilizate), spărturi și bulgări de sillex spartii	3413
TOTAL general piese (material brut)	6337
<i>Materia primă</i>	<i>%</i>
Silex zis de Prut: cenușiu-negricios, vinețiu-închis, vinețiu-brun, sticlos, alburii-vinețiu, vinețiu-albăstrui etc.	97,44
Silex zis de Nistru (alburii cu nuanțe maronii, mat)	1,79
Gresie silicioasă cu glauconit	0,03
Șist negru	0,04
Silex calcinat	0,70

de cioplire cum ar fi cele din patratele U 20 — U 23 care a oferit aproximativ 575 piese.

Dimensiunile pieselor. Cea mai mare parte dintre unelte sînt de dimensiuni microlitice (58,90 %). Dintre acestea 48 % îl constituie piesele microlitice (lg. = 2—5 cm), iar 1,90 % piesele pigmee a căror lungime nu depășește 2 cm (de pildă unele gratoare și lamele au o lungime de 1—1,7 cm).

În schimb, piesele de mărime mijlocie (lg. = 5—7,5—8 cm) ating un procent de 40 % urmate de cele macrolitice (lg. de peste 7,5—8 cm) al căror procent nu trece de 1,10 % (printre aceste unelte se remarcă cel mai mare gratoar lung de 11,8 cm).

Considerații asupra uneltelor. Studiind lista-tip (vezi graficul cumulativ, fig. 12) apare destul de limpede că grupa de unelte cea mai bine reprezentată este cea a gratoarelor (51,44 %). Dintre acestea cele mai numeroase sînt gratoarele simple pe așchie (15,50 %) urmate de cele pe așchie retușată, pe lamă spartă prin flexiune (*raccourci*) și de cele pe lamă scurtă. Ca forme mai rare se întîlnesc gratoarele zise cu bot sau cu umăr, gratoarul-lamă trunchiată, cele duble, precum și unealta combinată de tip gratoar-burin (2 piese).

Această grupă este urmată de cea a lamelor și lamelelor de tip „Montbani” cu retușe neregulate sau cu scobituri retușate (12,34 %), de cea a lamelelor tip *à bord abattu*, cu retușe continui regulate, cu *coche unique* și cu trunchiere retușată (9,28 %), precum și de cea a așchiilor (denticulate, cu trunchiere retușată, racloare și *raclette*) (7,69 %). Remarcăm că unele

unelte cum ar fi străpungătoarele (cu vârful ascuțit, sau cu vârful gros) sau piesele tip *émoussée* (cu tăișul tocit), ori cele de tip *esquillée*, precum și lamele cu retușe regulate, cu trunchiere retușată și cuțitele tip *à dos* se întâlnesc în procente reduse ce variază între 0,14 și 3,48%. Printre acestea menționăm și un cioplitor unifacial lateral lucrat pe galet plat. Într-un procent ceva mai ridicat (5,37%) apar burinele, fie de tip diedru (simplu sau multiplu) (4,21%), fie pe trunchiere retușată (1,16%).

De asemenea, demne de reținut sînt și cele cîteva exemplare care alcătuiesc așa-zisele armături, ca de pildă: vârful cu trunchiere foarte oblică retușată, vârful de tip Tardenois, precum și piesele geometrice (segmentele de cerc și trapezele de diverse tipuri fie simetrice sau asimetrice, de tip Vielle ori *rectangle*). Aceste forme geometrice apar într-un procent de numai 2,88%. În afara pieselor menționate ar mai fi de amintit și prezența într-un singur exemplar al microburinului distal (formă care reprezintă un deșeu caracteristic, produs prin tehnica secțiunii oblice pe o nicovală).

O primă concluzie care se impune din studierea tehnico-tipologică a materialului litic este aceea referitoare la identitatea aproape totală a diverselor grupe de unelte din ambele stațiuni prezentate.

Dealtfel, această unitate tehnico-tipologică reiese limpede și din graficul cumulativ (fig. 12) unde s-a inclus, pentru comparație, proporția uneltelor dintr-o a treia stațiune, cea de la Icușeni (jud. Botoșani)¹⁷.

Există fără îndoială și unele deosebiri sensibile atît din punct de vedere cantitativ, cît și în ceea ce privește prezența sau absența într-una din așezări a unor tipuri de unelte și armături. În acest sens am putea aminti prezența segmentelor de cerc sau a vârfului de tip Tardenois la Ripiceni-Izvor și inexistența lor la Erbiceni, precum și prezența vârfului cu retuș unilaterală ori a lamelelor strimte *à bord abattu tronquée* la Erbiceni și lipsa lor în locuirea de la Ripiceni.

O a doua concluzie care se poate trage este aceea privitoare la folosirea aceleiași materii prime. Astfel, din datele expuse mai sus se poate vedea că într-o proporție de aproximativ 97% (Ripiceni) și circa 94% (Erbiceni) se prelucra silexul de bună calitate zis de Prut și în procente aproape neglijabile alte roci cum ar fi șistul negru sau gresia silicioasă cu glauconit. Doar silexul zis de Nistru (alburii-marونی mat) a fost folosit ceva mai mult în raport cu aceste roci, el atingînd 1,79% la Ripiceni și numai 0,54% la Erbiceni.

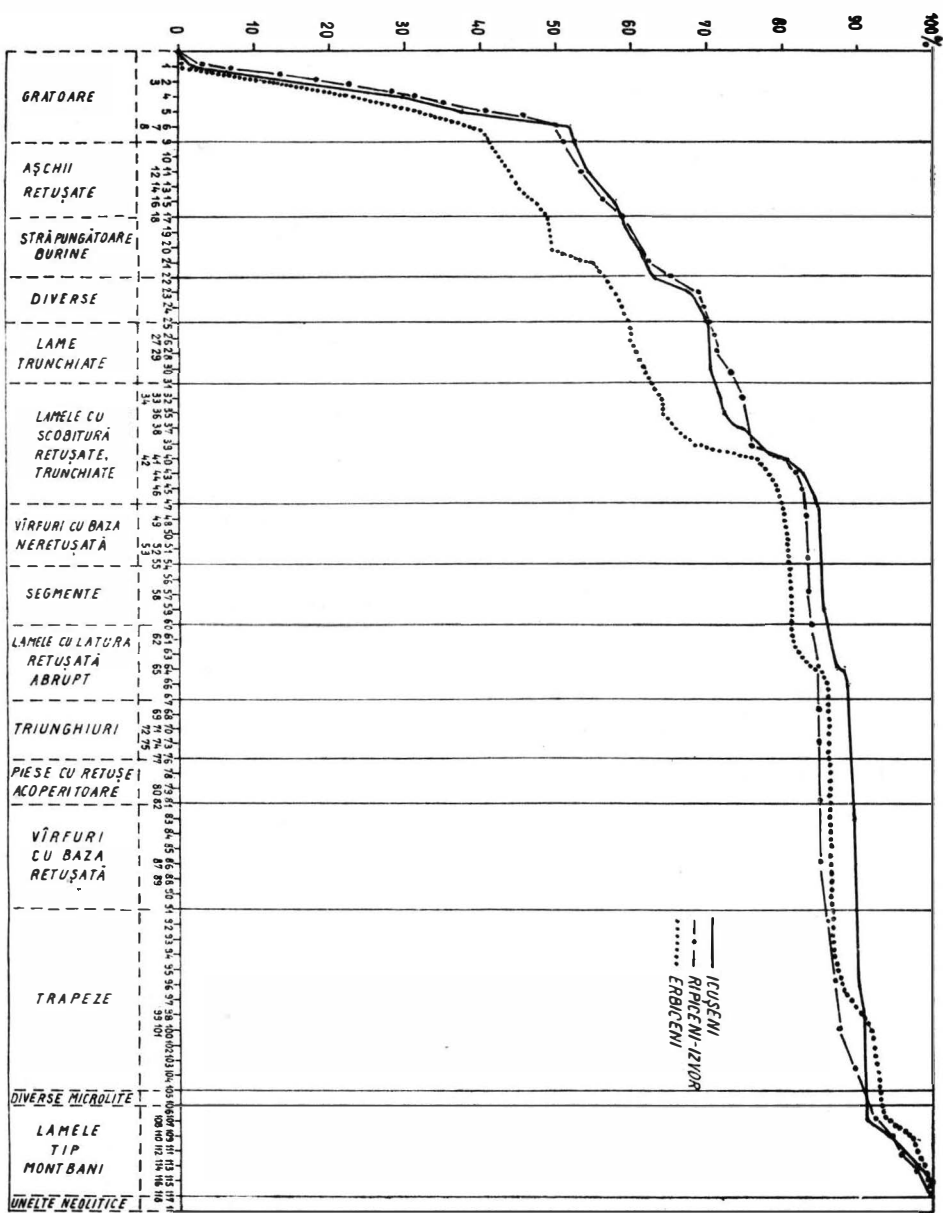
În ceea ce privește dimensiunile uneltelor, s-a constatat că în ambele stațiuni mai mult de jumătate din piesele (cuprinse în lista-tip) sînt microlitice, procentul lor fiind mai ridicat la Erbiceni (circa 78%) decît la Ripiceni, unde ele ating aproximativ 59%.

Astfel, putem afirma, pe baza similitudinilor tehnico-tipologice a inventarului litic, mai bogat în așezările discutate și mai puțin numeros în altele, cum ar fi cele de la Icușeni sau Ghireni¹⁸, că aceste stațiuni aparțin aceleiași grupe culturale reprezentată de vînătorii și culegătorii tardenoasieni.

¹⁷ Al. Păunescu, SCIVA. 30, 1979, 2, p. 239—249.

¹⁸ Idem, Materiale, 10, 1973, p. 9—10.

Fig. 12. Grafic cumulativ privind proporția uneltelor tardenosiene descoperite în așezările: Erbicieni, Râpcești-Izvor și Icușeni.

Este interesant de reținut că dintre cele aproximativ 15 așezări tardenoasiene descoperite pînă acum pe teritoriul dintre Siret și Prut, cele mai multe dintre ele se află în jumătatea de nord a acestei zone și numai cîteva în partea ei de sud, cum ar fi de pildă locuirile de la Berești-Dealul Taberei și Băneasa (jud. Galați) ¹⁹. De asemenea, trebuie să amintim că atît în Dobrogea, cît și în est-nord-estul Munteniei ²⁰ s-au descoperit, în ultima vreme, așezări tardenoasiene aparținînd unei etape evolute a acestei culturi. Este de remarcat faptul că pînă în prezent nu s-au găsit, în nici o așezare săpată, de pe teritoriul nostru, resturi scheletice umane care să ne permită să cunoaștem ritul de înmormintare al acestor populații. În afara obiectelor litice și ale unor relativ puține resturi faunistice, numai așezarea de la Erbiceni a oferit și cîteva bucăți mărunte de ocră roșu.

Am arătat cu alt prilej că populațiile epipaleolitice sau mezolitice (mezoliticul fiind considerat ca o fază finală al unui epipaleolitic ce se neolitizează) care au evoluat, la începutul holocenului (foarte probabil între milenii VIII—VI î.e.n.) au cuprins un teritoriu destul de vast delimitat de cele trei bazine și anume, la vest de cel al Siretului, la est de cel al Niprului, iar spre sud de cel al Dunării inferioare. În legătură cu aceasta este necesar să menționăm că, pînă acum, nu au fost descoperite asemenea așezări tardenoasiene în zona dintre Carpați și Siret aici fiind cunoscute doar stațiunile de altitudine aparținînd culturii epipaleolitice timpurii de tip swiderian.

Numeroasele descoperiri făcute în ultimele decenii, în spațiul dintre Siret și Nipru, cuprind aproape în exclusivitate așezări în aer liber situate, de obicei, atît pe terenurile joase (șesuri, lunci), cît și pe terasele inferioare sau pe cele mai înalte ale unor riulețe, azi uscate, și mai rar pe cele ale unor riuri mari. Peșterile par a fi fost puțin locuite în această vreme (fig. 13).

Fără îndoială că o periodizare pe temeuri stratigrafice sau pe baza unor datări absolute (C_{14}) este greu de făcut în stadiul actual al cercetărilor. Nu se cunoște, însă, stațiuni tardenoasiene cu mai multe niveluri de locuire. Resturile de cultură materială de care dispunem constau îndeosebi din obiecte litice și într-o mică măsură din alte resturi cum ar fi cele faunistice.

Toate acestea ne fac să credem că multe așezări tardenoasiene din spațiul amintit reprezentau (după puținătatea materialului arheologic care-l conțineau), mai degrabă locuri sezoniere. Spre deosebire de aceste stațiuni pe care le atribuim unor colectivități ce pendulau dintr-o parte în alta în căutarea vînatului, întîlnim și unele așezări (mai întinse și bogate în resturi de cultură materială) pe care le putem socoti așezări stabile sau semistabile.

Este foarte posibil să fi existat în această mare zonă mai multe grupe locale de vînat și culegători care, în timp, s-au influențat reciproc.

Dacă pentru un moment sînt dificil de stabilit etapele evolutive ale acestei culturi, totuși, pare a deveni din ce în ce mai clar că prima dintre ele s-a dezvoltat pe un fond local gravetian oriental final la care, pe parcurs, s-au adăugat și alte elemente venite din zone culturale învecinate cum ar fi de pildă cele provenite din Crimeea.

¹⁹ M. Brudiu, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova*, București, 1974, p. 67—70; Idem, SCIV, 22, 1971, 3, p. 361—375.

²⁰ Al. Păunescu, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 507—525.

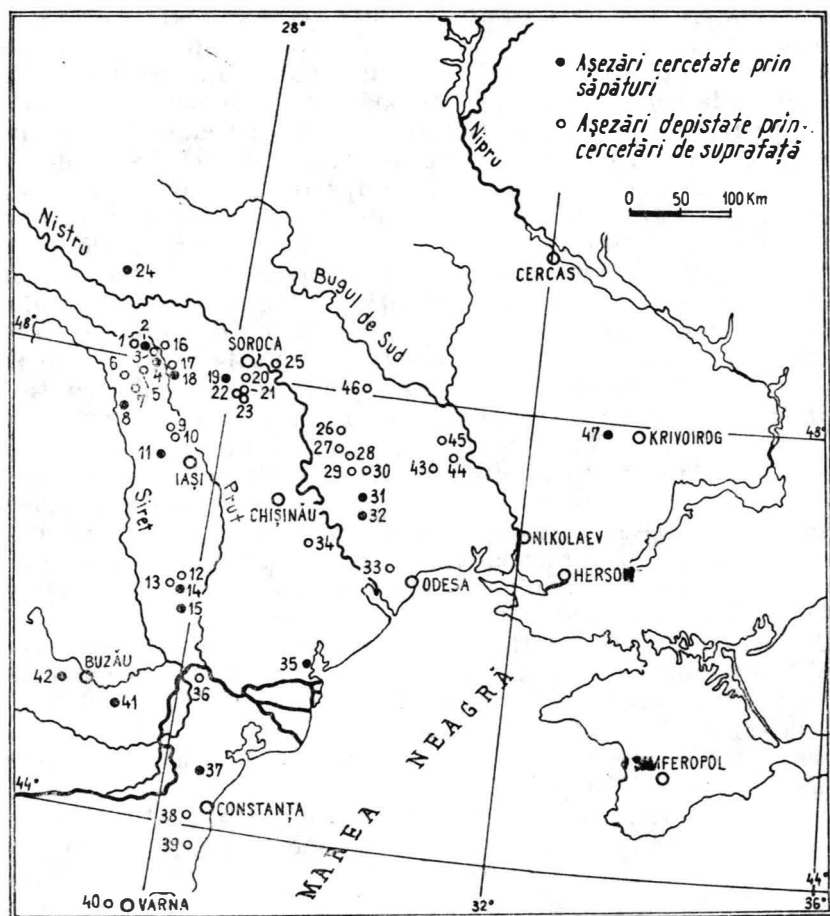

Fig. 13. Harta răspândirii așezărilor mezolitice tirzii (de tip tardenoasian nord-vest pontic) din zona cuprinsă între bazinele Dunării inferioare, Siretului și Niprului: 1. Miorcani; 2. Ghireni I—II; 3. Manoleasa-Volovăț; 4. Ripiceni-Izvor; 5. Hănești; 6. Ipotești; 7. Draxini; 8. Icușeni; 9. Ciulnești; 10. Mihail Kogălniceanu; 11. Erbiceni; 12. Brădești; 13. Bălăbănești; 14. Berești; 15. Băneasa I—II; 16. Badragli Vechi; 17. Costești V; 18. Peștera Butești; 19. Frumușica I; 20. Gvozdova I; 21. Gura Kamenka VI; 22. Varvarovka IX; 23. Cenușa VI; 24. Peștera Neghin; 25. Rașkov VI; 26. Panora; 27. Orlovka; 28. Dovjanka; 29. Male Hatki; 30. Balasovo I—II; 31. Ghlrjevo; 32. Grebeniki; 33. Dobrojan; 34. Sărăteni; 35. Mirnoe; 36. Garvăn; 37. Tîrgușor I—II; 38. Straja; 39. Albești; 40. Pobiti Kamani (Dikilitaș); 41. Largu I—II; 42. Lapoș; 43. Skosarevka; 44. Slobodka; 45. Vasillevka; 46. Poznanka; 47. Kazanka.

Astfel, numeroasele locuri gravetiene tardive cunoscute în spațiul dintre Siret și Nistru (ca cele de la Ripiceni, Berești, Puricani (jud. Galați), Molodova și Ataki²¹ pe Nistru, Bolșaiia Akarja în apropiere de Odesa²² și altele) par a reprezenta acel orizont cultural care a evoluat spre un epi-

²¹ A. P. Cernîș, *Paleolit i mezolit Pridnestrovia* (K IX Kongressu INQUA), Moscova, 1973, p. 24.

²² P. I. Boriskovski, SCIV, 15, 1964, 1, p. 5—15.

paleolitic (tardenoasian incipient) mai ales dacă ținem seama atât de tendința spre o microlitizare accentuată a uneltelor, cât și de apariția unor forme cvasigeometrice.

Dacă asupra etapelor timpurii ale culturii tardenoasiene din marea zonă amintită mai sînt necesare investigații, în schimb pentru etapa evoluată a acestei culturi, atribuită de arheologii sovietici mezoliticului tîrziu²³, cercetările din ultima vreme ne-au adus, așa cum am văzut, date interesante și lămuritoare. Astfel, studiul tehnico-tipologic al obiectelor litice ne permite să vorbim de similitudini ce merg uneori pînă la identitate între diversele grupe de unelte descoperite în așezări ce se găsesc la distanțe mai mici sau mai mari între ele, ceea ce demonstrează caracterul unitar al acestei etape evolute a tardenoasianului nord-vest pontic.

Fără a intra în detalii de ordin tipologico-statistic este interesant de reținut faptul că în multe stațiuni cum ar fi Ripiceni-Izvor, Erbiceni, Frumușica I, Ghirovo, Grebeniki, Poznanka, Kazanka (aceasta fiind cea mai estică așezare, aflată la circa 100 km vest de Nipru) etc. s-au găsit, bineînțeles în proporții diferite, aceleași forme de unelte (cum ar fi diversele tipuri de gratoare), armături (ca trapezele) sau alte piese (ca nucleele piramidale sau fusiforme). Totuși, ne atrage atenția procentul destul de redus sau chiar foarte scăzut al burinelor și lipsa aproape totală în unele așezări a segmentelor de cerc. Ar mai fi de menționat și prezența, pare-se destul de rară (ca la Erbiceni sau Badragii Vechi), a lamelei cu retușe plate inverse de tip zis Kukrek²⁴.

În afara inventarului litic, în unele așezări cercetate prin săpături s-au găsit, așa cum am arătat, și unele resturi faunistice (atît mamalogice cît și malacologice). Astfel, ca și la Erbiceni, în stațiunile Frumușica I sau Ghirovo (ale căror niveluri de locuire au o grosime de circa 0,40—0,50 m) s-au descoperit resturi osteologice de cal și bovid, iar în așezarea Grebeniki au fost identificate resturi de cal, tur (zimbru), măgar european și saigă.

Din punct de vedere climatic perioada în care au evoluat locuirile tardenoasiene la care ne-am referit pare a corespunde perioadei de trecere de la Boreal la Atlantic, unele din ele evoluînd în plin Atlantic.

²³ N. A. Ketraru, *Pamiatniki epoh paleolita i mezolita* (Arheologhicskala Karta Moldavskol SSR, 1), Chișinău, 1973, p. 140—158; A. P. Cerniș, *op. cit.*, p. 24, 83—98, 101—111; P. I. Boriskovski, *op. cit.*, p. 17; Idem, *Pamiatniki drevneișei istorii Evrazii*, Moscova, 1975, p. 55—62; V. N. Stanko, SA Moscova 2, 1966, p. 96—102; Idem, *Paleolit i neolit SSSR*, t. 7, Leningrad, 1972, p. 252—261; Idem, KS Moscova 149, 1977, p. 46—53; Idem, *Materialy po arheologii severnogo pricernomoriia*, 8, Kiev, 1976, p. 15—21. După V. N. Stanko, sub raport stratigrafic, grupul de așezări mezolitice timpurii (Belolesie, Anetovka, Tarinka, Rogallik-Iakomovskala etc.) din stepele nord-pontice li premerg locuirile paleolitice tîrzii ca cele de la Balșala Akarja, Vladimirovka și Osokorovka. După același cercetător, în regiunea de stepă din nord-vestul Mării Negre s-au descoperit circa 100 de așezări mezolitice tîrzii (de tip Grebeniki, Ghirovo etc.), dar din păcate multe din ele sînt nepublicate; G. N. Grigorleva, KS Odesa, 1964, p. 17—24; V. I. Kraskovskii, KS Odesa, 1965, p. 8—16.

²⁴ N. V. Stanko, *Materialy po arheologii Severnogo Pricernomoriia*, 8, Kiev, 1976, p. 15—21. Autorul vorbind despre așezările culturii Kukrek (cultură localizată în prima sa etapă pe Nistru inferior, regiunea Azovului, Crimeea de stepă, ca mai tîrziu să se întindă pînă în zona Bugului sudic), arată că aceasta aparține după unii cercetători, ca Teleghin, Veklova, Formozov etc., mezoliticului tîrziu. După V.N. Stanko este foarte posibil ca ea să fie contemporană cu grupa culturală tip Grebeniki, Frumușica etc.).

După alți cercetători (ca Danilenko, Kolosov) stațiunile culturii Kukrek ar aparține neoliticului aceramlic.

Aşa cum am mai arătat, nu putem exclude ideea după care unele comunităţi mezolitice tirzii din întinsul spaţiu amintit (Siret-Dunărea inferioară-Nipru) să fi trăit pînă la sosirea primelor populaţii neolitice în această zonă, dacă nu chiar şi după aceea (în locuri mai izolate), în stadiul de vînători-culegători, poate şi pescari, iar altele, cum ar fi cele din aşezările de la Soroca (pe Nistru mijlociu) să fi trecut spre un început de economie productivă, deci spre un stadiu neolitic aceramic ²⁵. Se ştie că în complexele de la Soroca ²⁶ s-au găsit unelte şi armături (gratoare, trapeze etc.) microlitice de evidenţă tehnică tardenoasiană. Cu toate acestea nu putem preciza, în stadiul documentării actuale, dacă între etapa evoluată tardenoasiană de tip Erbiceni-Ripiceni-Frumuşica-Grebeniki şi cea neolitică aceramică de tip Soroca (datată pe bază de C₁₄ spre mijlocul mileniului al VI-lea î.e.n.) ²⁷ a mai putut exista încă o etapă.

Pentru lămurirea acestei probleme, ca şi pentru altele, viitoarele cercetări vor aduce, fără îndoială, noi contribuţii la cunoaşterea istoriei populaţiei mezolitice tirzii de tip tardenoasian care au evoluat în spaţiul nord-vest pontic, pînă spre începuturile neoliticului.

LE MÉSOLITHIQUE D'ERBICENI ET DE RIPICENI-IZVÔR, EXPRESSION DU TARDENOISIEN NORD-OUËST PONTIQUE

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'article, l'auteur se réfère au contenu culturel de deux importants établissements tardenoisens découverts en Moldavie : ceux d'Erbiceni (dép. de Iaşi) et de Ripiceni-Izvor (dép. de Botoşani) ; puis, dans la seconde partie, il tente de cerner le cadre historique d'évolution de ces populations de chasseurs et de cueilleurs préneolithiques dans le vaste espace nord-ouest pontique compris entre les bassins du Siret, du Bas-Danube et du Dniepr.

Dans les deux stations on a trouvé un grand nombre de différents outils microlithiques de silex, ainsi que certaines armatures (comme les trapèzes) ; dans l'établissement d'Erbiceni on a trouvé également des restes fauniques, surtout de cheval et de sanglier. Sur la base des analyses palinologiques, l'habitat tardenoisien d'Erbiceni semble correspondre à la phase de transition du Boréal à l'Atlantique. Les habitats tardenoisens d'Erbiceni et de Ripiceni-Izvor font partie du grand groupe d'établissements tels que Frumuşica I, Ghirjevo, Grebeniki, Poznanka, Kazanka etc., assignés par les archéologues soviétiques au mésolithique récent.

On ne saurait exclure l'idée suivant laquelle certaines communautés mésolithiques tardives du vaste espace susmentionné auraient survécu jusqu'à l'arrivée des premières populations néolithiques de la zone, sinon

²⁵ Al. Păunescu, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 522—525.

²⁶ V. I. Markevici, *Bugo-dnestrovskaja kultura na teritorii Moldavii*, Chişinău, 1974, p. 18—23, 127—132.

²⁷ În ceea ce priveşte datările de C₁₄ stratul 3 de la Soroca II a oferit cifra de 5565 ± 120 ani î.e.n., iar stratul 2 de la Soroca II cea de 5470 ± 80 ani î.e.n. (vezi V. I. Markevici, *op. cit.*, p. 128).

même plus tard (dans des endroits plus isolés), à l'état de chasseurs, cueilleurs, peut-être aussi de pêcheurs, tandis que d'autres, comme celles des établissements de Soroca (sur le Moyen-Dniestr) seraient passées vers le milieu du VIe millénaire av. n.è. à un commencement d'économie productive, c'est-à-dire à un stade néolithique acéramique.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Erbiceni — « Sub Budăi în fînațul de pe șes ». Plan d'ensemble des fouilles de 1960–1962, 1980–1981.

Fig. 2. Erbiceni. Section du profil de la paroi nord de la tranchée IX.

Fig. 3. Erbiceni. L'ensemble E (niveau tardenoisien).

Fig. 4. Erbiceni. 1–30 pièces de silex: 1–13 pointes à base non retouchée; 2–5, 6, 7, 11, 12, lamelles à bord abattu; 3 perçoir; 11 lamelle à bord abattu tronquée; 8–10 pièces denticulées; 9 lamelle cassée d'une coche; 14–16, 20–30 grattoirs; 17, 18 pièces à troncature retouchée; 19 fragment de lamelle.

Fig. 5. Erbiceni. 1–25 pièces de silex; 1–6, 22 grattoirs; 7–21 trapèzes; 23 lame à retouches plates inverses du type Kukrek; 24, 25 fragment de lamelle et de lame.

Fig. 6. Erbiceni. 1–12 pièces de silex: 1 taraud; 2 pièce à troncature retouchée; 3–6, 9 nucléi, 7–8, 10 burins; 11 pièce à coche inverse retouchée; 12 fragment de lame macrolithique avec retouches d'utilisation.

Fig. 7. Ripiceni-Izvor. 1–21 grattoirs sur éclats et lames de silex.

Fig. 8. Ripiceni-Izvor. 1–21 pièces de silex; 1, 3 fragments de lames à retouches régulières; 2 lamelle à bord abattu partiel; 4–5 lamelle et lame à troncature retouchée; 6–8, 10–21 grattoirs; 9 microburin distal.

Fig. 9. Ripiceni-Izvor. 1–28 pièces de silex; 1 pointe du Tardenois; 2 fragment de lame à retouches régulières; 3, 6, 12, 28, lamelles à bord abattu; 11 perçoir; 5 fragment de taraud; 7–11, 13–25 trapèzes; 26, 27 segments de cercles à l'état fragmentaire.

Fig. 10. Ripiceni-Izvor. 1–18 pièces de silex; 1–2, 6, 10, 11, 17 pièces à coches (jumelles et décalées); 3–4, 7–9, 14 burins; 5, 13 lamelles cassées d'une coche; 12, 15, 16, 18 pièces denticulées.

Fig. 11. Ripiceni-Izvor. 1–15 pièces de silex; 1–3, 5, 9 grattoirs; 4 lame à retouches continues, régulières; 10–15 nucléi.

Fig. 12. Graphique cumulatif représentant la proportion des outils tardenoisien des établissements d'Erbiceni, Ripiceni-Izvor et Icușeni.

Fig. 13. Carte de la diffusion des sites des mésolithiques tardifs (du type tardenoisien nord-ouest pontique) dans la zone comprise entre les bassins du Bas-Danube, du Siret et du Dniepr.

